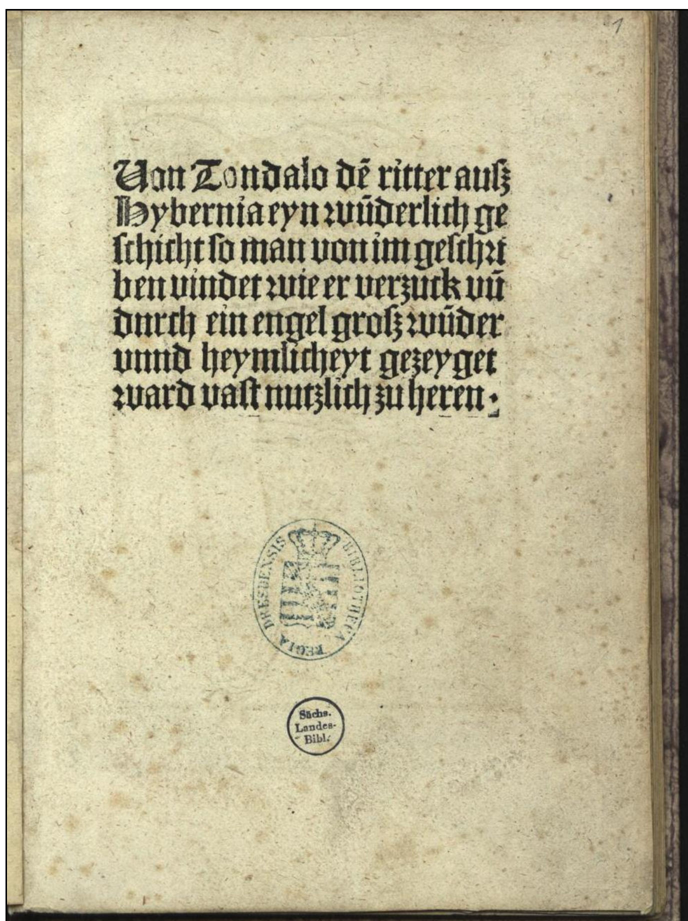

Von Tondalo dē ritter ausz
Hybernia eyn wūderlich ge
schicht so man von im geschri
ben vindet wie er verzuck vū
durch ein engel grosz wūder
unnd heymlicheyt gezeyget
ward vast nutzlich zu heren.

TUNDALUS

VON TONDALO DEM RITTER AUS HIBERNIA

OVER TONDALUS, DE RIDDER UIT IERLAND

1 4 9 4

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl

alle werken:
www.archive.org

28 mei 2023
herzien 26 juli 2023

INHOUDSOPGAVE

Bronvermelding……………………………………………..5
Inleiding van de vertaler………………………………….....6
Het omslag…………………………………………………..9

BRONVERMELDING

Augsburg, 1494

https://www.zvdd.de/dms/load/met/?PPN=urn%3Anbn%3Ade%3Absz%3A14-db-id4780971905

https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/172714/1

Sächsische Landesbibliothek - Staats- und Universitätsbibliothek Dresden

INLEIDING VAN DE VERTALER

Dit werk doet denken aan drie andere. Het ene is van een Anonymus, 'Von sant Brandon ain hübsch lesen. was er wunders auff dem mõr erfaren hat' (Over sint Brandaan een fraai verslag, over wat hij voor wonderlijks op zee heeft meegemaakt), uit 1499.

Die geschiedenis gaat over St.-Brandaan die, uit straf voor het verbranden van een boek met wonderlijke waarheden, in opdracht van God een strafexpeditie moest ondergaan. Op zijn expeditie maakt St.-Brandaan vele ongelofelijke gebeurtenissen mee. De hele geschiedenis is aandoenlijk. De tekst is met vele prachtige gravures verluchtigd. Mijn vertaling ervan kan worden gedownload via www.archive.org of de Koninklijke Bibliotheek.

Het andere is van Jakob Boehme, ‘Gespräch einer erleuchteten und unerleuchteten Seele’ (Gesprek tussen een verlichte en een onverlichte ziel), uit 1624.

Daarbij gaat het om een zielepersoonlijkheid die stuurloos de verkeerde kant opdrijft, en na een lange tijd van gepoogd herstel uiteindelijk - met behulp van een goede genius - weer de staat van vrede en harmonie bereikt. Bij Böhme gaat het om God, de niet-verlichte (arme) ziel, de verlichte ziel en de duivel. Zij komen in samenspraak, waarbij de arme ziel in een cyclische beweging weer tot God komt. Mijn vertaling van dit werk kan eveneens worden gedownload (zie hierboven).

En uiteraard komen ook Dante en Vergilius meteen in gedachten, wanneer dezen in 'La Divina Comedia' (De goddelijke komedie) hun reis maken door de hel, het vagevuur en het paradijs.

Het huidige werk betreft een dialoog tussen een ziel en een engel. Op een prachtige en verfijnde wijze wordt de strijd geschilderd van deze zondige ziel in nood. Onderweg wordt hij met duivels geconfronteerd. De engel toont hem welke straffen

voor welke misdrijven in het hiernamaals gangbaar zijn, en welke beloningen voor degenen die zich godsvruchtig hebben gedragen. Ook dit werk bevat prachtige gravures.

De behandeling van het onderwerp is vrij statisch. Zinnen met "Daarop vroeg ik aan de engel", worden afgewisseld met: "Daarop zei de engel." De persoonsvorm verandert zo nu en dan, waardoor niet altijd goed te zien is wie aan het woord is.

De hele tekst bevat, zoals gezegd is, vragen van de ziel en antwoorden van de engel. Deze citaten zijn echter niet gemarkeerd door aanhalingstekens. In deze vertaling zijn alsnog aanhalingstekens aangebracht.

De tekst bevat nauwelijks punten of komma's. Het begin van een nieuwe zin wordt soms gemarkeerd door een hoofdletter, maar net zo vaak lopen de woorden gewoon door, zodat de ene zin niet goed van de andere kan worden onderscheiden. Dit levert soms een potentieel betekenisverschil op, bijvoorbeeld als niet te zien of een tekstdeel bij de links ervan geplaatste tekst hoort, of juist rechts ervan. Ook wisselt de tekst onregelmatig tussen de tegenwoordige en verleden tijd. De zinsbouw is niet consistent, waardoor zinsdelen soms niet goed op elkaar aansluiten. Grammaticaal zijn veel zinnen niet goed opgebouwd.

In deze ongenummerde incunabel staan de meeste afbeeldingen scheef in de tekst. De oorzaak is dat de tekst min of meer scheef gedrukt is. Voor deze vertaling zijn de afbeeldingen zodanig bewerkt dat ze weer recht staan.

Het manuscript bevat twee afbeeldingen die elders nogmaals terugkeren. Dit kan erop duiden dat twee afbeeldingen die geplaatst hadden moeten worden, ontbreken. In elk geval lijkt een inleidend tekstje bij zo'n afbeelding ook niet met de inhoud ervan te sporen.

Bij sommige afbeeldingen begint zo'n een inleidend tekstje met een openingshaakje. Na een dergelijke afbeelding echter, volgt geen sluithaakje, maar begint de nieuwe tekst onder de bewuste afbeelding opnieuw met een openingshaakje. Dat lijkt

dan de functie van het sluitingshaakje van de voorgaande inleidende tekstregels te vervullen.

Bij een paar afbeeldingen staat evenwel de inleidende tekst na de afbeelding opgenomen.

Ruud Muschter.

HET OMSLAG

Over Tondalus, de ridder uit Ierland, een zonderlinge geschiedenis die men over hem geschreven vindt, hoe hij ontvoerd werd en hem door een engel grote zondaars en heimelijkheid getoond werden; zeer nuttig om te horen.

.Tondal
lus d.

Dit boekje verhaalt over de extatische ziel van een ridder genaamd Tondalus, over de dingen die zij gezien heeft, evenals over de pijn der hel en van het vagevuur, over vreugde aangaande de eeuwige zaligheid en vele andere fraaie dingen die zeer nuttig en uniek zijn om te weten.

Wanneer men 1149 jaar optelt bij het jaar van de geboorte van Onze-Lieve-Heer Christus, in de tijd van keizer Coenraad en in het vierde jaar van paus Eugenius te Ierland, in het land waarvan er twee zijn, namelijk een Ierland dat in het noorden ligt en het andere in het zuiden, was daarop een ridder, genaamd Tondalus, edel van geslacht, doch wreed in gebeurtenissen; qua lichaam trots, aantrekkelijk en sterk. Doch hij dacht weinig naar het heil van zijn ziel te werken. Integendeel was hij slecht en hij nam het bezwaarlijk op, wanneer men hem sprak over het heil van de ziel. Hij verzuimde de kerken en de godsdienst. Arme lieden wilde hij noch zien, noch horen, doch aan vrijbuiters en lichtzinnige kerels deelde hij rijkelijk mede uit ijdele eer wat hij vermocht. En toen hij vele goederen, vrienden, gezellen en mederidders had, was er eentje onder hen die hem verschuldigd was om drie paarden te vergoeden. Daartoe was hem een termijn gesteld. Toen die termijn verstreken was, kwam Tondalus naar zijn schuldenaar. Aldaar werd Tondalus reeds door hem ontvangen

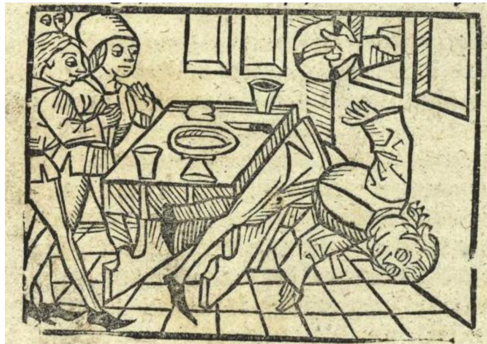
2

¶ Dises büchlin saget von einer verzuckten selen eynes ritters genant Tondalus von den dingen so sy gesehen hat: als von peinen der höllen vnnd des fegfeüres: von freüd ewiger sellikeit vnd vil andrer hübscher ding die vast nütz vnd seltzam seind zů wissen.

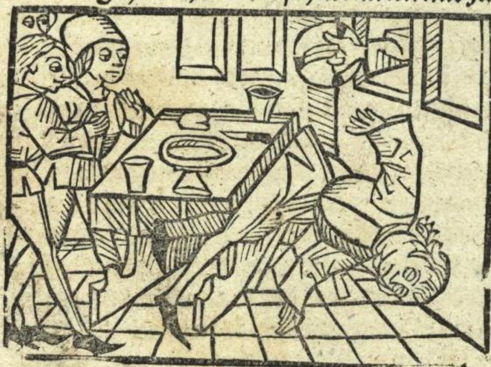
DEs man zalt in dem jare nach Cristi geburt vnsers lieben herren Tausent hundert neün vnd viertzig jar tzů den zeyten Keyser Cůnrats: vnnd in dem vierdten jare des Babstes Eugenij tzů Hibernia in dē land der da zwey sind ein hibernia ligt gegen mitternacht dz ander gegen mittage auß dem was ein ritter genant Tondalus edel vō geschlecht aber grausam in geschichten von leib stoltz hübsch vñ starck aber wenig gedacht er nach dē hail seiner sele zů wircken sunder übel vñ schwarlich nam er es auff so man im saget von der sel heyl er versaumet die kirchen vñ den gotzdienst arm leüt mocht er weder sehen noch hören aber freyheyten vnd lotter bůbē teylet er reylich mit auß üppiger ere wz er vermocht vnd als er vil gůtter freünd gesellen vnd mitritter het was einer vnder in der im schuldig wz dreü pferd zů vergelten darzů ward im ein zil gesetzt do das zil vergieng kam Tondalus zů seinem schuldner Do ward tondalus schon von im em

a ij.

en bleef drie nachten bij hem. Daarna vorderde hij zijn openstaande schuld en deze antwoordde dat hij niet zoveel had dat hij hem thans kon betalen. Hij moest daarentegen langer op hem wachten. Uit toorn wilde Tondalus bij hem weggaan, waarop de schuldenaar hem probeerde te kalmeren. En hij verzocht hem om vooraf met hem te eten, voordat hij van hem afscheid nam. Alzo ging Tondalus zitten, legde zijn wapen af dat hij bij zich droeg en begon met zijn schuldenaar te eten. En toen hij aldus zat, werd hij snel gegrepen door de macht Gods, die het zondige leven dat hij voerde niet langer wilde verdragen, zodat hij zijn hand, die hij uitgestrekt had om de spijs te nemen, niet wederom naar zijn mond kon brengen. Doch met een gruwelijke schreeuw sprak hij tot de vrouwen van zijn gezellen: "Behoed mijn wapen, want ik moet sterven." En spoedig viel hij als dood neer, alsof hij nooit een leven gehad had. En aan hem verschenen alle tekenen

pfangẽ vñ belib drey necht bei im darnach vordꝛt
er ſei anꝭ ſteēde ſchuld vñ diſer antwurter hetni-
cht ſouil dz er ĩ yetzũd möcht bezalẽ ſund er ſolt im
lenger beitẽ anꝭ zorn wolt Tõdalus võ im gãgen
ſeĩ do begeret im d ſchuldner zů ſenftigẽ vñ bat ĩ er
ſolt vor imt ĩ eſſen ee er võ im ſchiede Alſo ſaß Tõ
dalus nid vñ leget võ im ſeie waffen die er bey im
trůge vñ fieng an mit ſeinẽ ſchuldner zů eſſen. Vñ
ſo er alſo ſitzt ward er ſchnelligklich begriffen mit
dẽ gewalt gotz d im ſei ſüntlich lebẽ dz er fürt nit lẽ
ger wolt ver tragẽ dz er ſei hãd die er geſtreckt het
die ſpeiß zů nemẽ nit mocht widerũb zů ſeinẽ mũd
prigẽ ſund mit grauſamlichẽ ſchreyẽ ſprach er zů d
frawẽ ſeĩs geſellẽ. Behüet mein waffen wañ ich
můß ſterbẽ vñ alz bald viel er nid für tod als ob er
nye keĩ lebẽ gehabt het vñ erſchinẽ an im alle zeichẽ

des doods, want zijn ziel was hem ontrukt. Daarop liepen alle bewoners gezwind toe en raapten het eten op. De ridders schreeuwden. De gastheer weende met de gasten. Zijn dode lichaam werd heen en weer bewogen, om te zoeken naar tekenen van leven. De geleerden liepen ook toe en veel volk verwonderde zich en de ganse stad was bekommerd om de snelle neerval van de ridder Tondalus. En hij lag aldus voor dood onbegraven vanaf het tiende uur op woensdag, tot op het zevende uur van de zaterdag. De reden hiervan was, dat men kleine wormen vond aan zijn linkerzijde bij de borst, die hem vlijtig waarnamen. Op dat uur ontving het lichaam de geest wederom. En met een zeer zwakke adem begon hij na een uur uit te ademen en in te ademen. Daarop werd hem gevraagd of hij het heilig sacrament wilde ontvangen. Hij wenkte dat men het hem zou brengen. En toen hij het sacrament ontvangen had, zegde hij God dank en loofde en sprak: "O, God, groter is Uw barmhartigheid dan mijn misdaad, die toch groot is. Ach, Gij machtige God, welk een groot verdriet hebt Ge mij getoond. Daarvan hebt Ge mij genadiglijk verlost en Ge hebt mij wederom levend gemaakt. Derhalve dank ik Uw grondeloze barmhartigheid." Daarna gaf de ridder door God al hetgeen hij bezat weg, nam het kruis aan, en werd bevonden in een rechtvaardig, goddelijk leven. En wat hij voor pijn gezien, gehoord en zelf geleden had in die drie dagen openbaarde hij aan allen die het verlangden te horen en hij zei: "Toen mijn arme ziel van

3

des todes wan̄ ſei ſel ward im enzuckt Do lieff dz
gātz hauß geſind zů vn̄ hůbē dz eſſen auff die ritter
ſchriē ď wirt waiet mit dē geſten ſein leichnā wa-
rd hin vn̄ her bewegt in ſůchūg ď zaichē des lebēs
Die gelertē lieſſen auch zů vn̄ vil volckes verwū-
dt ſich vn̄ die gātz ſtat wz bekimert mit dē ſchnellē
hīfallē des ritters tōdali vn̄ er lag alſo vir tod vō
ď zehēden ſtūd des mitwoch biß auff die ſibenden
ſtūd des ſamßtags vnvergraben vrſachē halben
wan̄ kleine würme ēpfand mā an ſeiner linkē ſeitē
bei ď bruſt vō denē die ſein fleißig warnāen in der
ſtūd empfieng ď leib dē geiſt wiď vn̄ gar mit einē
ſchwachē atē bei einer ſtūd fieng er an dē atem vō
im vn̄ zů im nemē do ward er gefragt ob er wōlt
dz heilig ſacramēt empfahē vn̄ er wincket mā ſolt
es im pringē Vn̄ als er dz ſacramēt empfangē het
ſaget er got dāck vn̄ lob vn̄ ſprach O got grōſſer
iſt dein barmhertzigkait dan̄ mein mißetat ď doch
vil iſt Eia du gewaltier got wie groß betriebnuß
haſtu mir gezeigt dauō haſtu mich erlōßt gnedig
klich vn̄ haſt mich wiď lebēdig gemacht des dāck
ich deier grūdloſen barmhertzigkeit darnach gab
ď riter durch got alles dz er het vn̄ nā an ſich dz er
eūtz vn̄ ward fundē in einē gerechten gōtlichē lebē
vn̄ wz er vō peinē geſehen gehōrt vn̄ ſelb gelitē het
in dē dreyē tagen dz offenbaret er allē den die es be
gereten zehōren vnd ſprach Do mein arme ſel vō

mijn dode lichaam vertrok, werden haar alle zonden te kennen gegeven die zij begaan had. Daarvan kwam zij in onuitsprekelijk grote pijn, zodat zij niet wist wat zij moest doen. Zij vreesde en wist niet wat zij moest aanvangen. Doch zij was gaarne wederom in het lichaam geweest. Dat kon zij niet. Zij scheidde zich ook ongaarne van het lichaam, want zij vreesde de pijn, der angstigheid, want mijn ziel heeft geen hoop meer, tenzij op de barmhartigheid Gods.

Daarop werd haar te kennen gegeven, dat zij onzegbare scharen gruwelijke duivels naar haar toe zag komen. Die waren met zovelen, dat ze niet alleen huis en hof vulden, doch ook alle straten die in de stad waren. Toen nu de duivels rond mijn arme ziel stonden, zeiden zij: 'Thans zingen wij voor jou, gij arme ziel, een nieuw, vers gezang van de immer eeuwige dood, want je bent een spijs van het helse vuur, een vriendin van de duisternis en een vijandin van het eeuwige

me nē leichnā für da wardē ir zů erkeñen gebē alle ir sünd die si ye getan het dauō kā si i vnaussprechē lich groß pei dz si mit wißt wz si tůn solt vñ forcht sich vñ wißt mit wz si solt anfahē doch wer si gerē w.ēn in dē leib gewesen da kund sy mit sy schied sich auch vngern vō dē leib dañ si forcht die pei ð āgst licheit w.añ mei sel het kei hoffnūg mer weñ zů ð barmhertzigkeit gots.

Do ward ir zů erkeñen gebē dz si sahe zů ir küben vn segliche schar greülicher teüfel ð wz also vil dz si mit allei er fülletē hauß vñ hof sund auch all gas die in der stat warē Do die teüfel nū mei arme sel vmstůndēt da sprachēd si Nū singē wir dir du arme sel ei neües frisches gesang des yñer ewigē todes w.añ du bist ei speiß des hellischē feürs vñ ein freündi ð vister nuß vñ ei veindi des ewigē liech-

licht." En zij keerden zich tot haar en zongen haar boosaardig toe, en uit ware razernij verscheurden zij haar gezicht met de nagels van hun handen. En zeiden: "Zie, jij arme ziel, hier zijn degenen die je gediend hebt, en met hen zul je de hel ingaan omwille van je grote, onovertroffen zonden. Bega[1] thans hovaardigheid. Waar is thans je eer? Waarom bega je geen onkuisheid meer? Waarom betoon je thans niet meer de foute blikken van je ogen en de betekenis van je vingers? Men begreep, wanneer je ze ophief, wat je wilde. Waar is thans al je sterkte? Waar zijn thans je trotse uitspraken? Waar zijn thans de onkuise gedachten? Is thans alles weg?" Door de woorden schrok mijn arme ziel zeer. Daarop dreigden de duivels haar en sprak: "Jij arme ziel, je kunt op niemand hopen. Je zult vertwijfelen. Je moet eeuwig sterven." Doch de barmhartige God wil niet de dood van de zondaar, want Hij is degene die alle troost kan geven. Hij kwam de ziel tot troost en tot hulp in haar grote nood naar Zijn goddelijke wil, en zond haar een engel te hulp. Die zag zij daar verschijnen als een ster. Toen zij die gewaar werd, zag zij hem sprakeloos aan met grote vreugde, wendde al haar hoop op hem en verlangde hulp in haar grote nood. Toen de engel naar mijn ziel kwam, noemde hij mij bij de naam en sprak: "Gegroet zij u, Tondalus." Uit grote vreugde en vrees voor de engel sprak ik tot hem met wenende ogen: "Ach, lieve heer, ik klaag bij u dat mij de pijn der hel zo jammerlijk heeft omgeven, en ben

[1] "treib". Betekent feitelijk zowel 'bedrijven' als 'verdrijven'.

tes vñ kerete̅ ſich zů ir vñ zãcte̅ ſi böſlich an vñ vo̅
rechter töbigkeit tzerriſſent ſi jre backe̅ mit de̅ neg-
le̅ jrer hende̅ Vñ ſprache̅ Sihe du arme ſel hie ſeid
die de̅ du gedient haſt vñ mit dene̅ wirſtn gee̅ i die
hölle vm̃ deier groſſen übertreffenliche̅ ſünde wil
le̅ Nũ treib hoffart wa iſt nũ dein ere warũb trei-
beſtu nit mer vnkeüſchheit warũb erzeigeſtu nun
nicht mer die falſche̅ plicke deier auge̅ vñ bedeüt-
tũg deier finger dz mã verſtãde wañ du ſi auffhe
beſt wz du wölleſt wo iſt nũ alle dei ſterk wo ſind
nũ dei ſtoltz red wo ſein̄d nũ dei vnkeüſch gede̅ck
dz iſt nũ alles hinweg Vo̅ de̅ worte̅ erſchrack mei
arme ſel gar ſer do droete̅ ir die teüfel vñ ſprache̅d
Du arme ſel du haſt zů niemãd hoffnung du ſolt
verzweifle̅ du můſt ewigklich ſterbe̅ aber d barm
hertzig got d da nit will de̅ tod des ſünds wañ er
iſt d der al le̅ troſt mag gebe̅ d kã der ſel zů troſt vñ
vñ zů hilff i ire̅ groſſen nöte̅ nach ſein götliche̅ wil
le̅ vñ ſanndt ir zehilff eine̅ engel de̅ ſahe ſi dört her
ſcheine̅ als eine̅ ſtern Do ſi des gewar ward ſahe
ſi i inprĩſtigklich an mit groſſen freüde̅ vñ keret al
le ir hoffnũg zů i vñ begeret hilff i ire̅ groſſen nöte̅
Do d engel zů meier ſel kã do nañt er mich bey de̅
nãen vñ ſprach Gegrüeſt ſeieſtu To̅dale vo̅ groſ
ſer freüd vñ e̅gliſcher vorcht ſprach ich zů im mit
weine̅de̅ auge̅ Eya lieber herr ich klag dir dz mich
d helle̅ pei ſo jamerlich habe̅ vmbgeben vñ bin ge

a iiij.

gebonden met de ketenen van de eeuwige dood." Daarop sprak de engel: "In de eerste plaats noem je mij 'heer', en ik ben al je dagen bij je geweest. En je wilde mij niet herkennen." Daarop sprak mijn ziel: "Ach, lieve heer, wanneer heb ik je ooit gezien, of je zoete stem ooit vaker gehoord?" Daarop sprak de engel: "Ik ben je lange tijd nagegaan sinds je geboren bent en tot het kwade bent geraakt. En je wilde mij niet volgen." Daarop wees de engel met name op een duivel, waarvan er velen voor hem stonden, en sprak: "Zie, dat is de raadgever die je immer gevolgd bent, en je hebt de wil van God verzuimd. Doch Gods barmhartigheid gaat voor Zijn gestrengheid. Thans wil Hij zich over jou erbarmen. Verheug je daarom en wees er zeker van, dat van de pijn die je zeer verdiend hebt, je een deel moet lijden. Volg mij daarom na en behoud hetgeen je zult zien en ik jou toon, steeds in goede gedachtenis. Die komt van Gods barmhartigheid, want je zult wederom levend worden en naar je dode lichaam komen. Dan zul je daar nut van hebben." Daarop scheidde mijn ziel van haar lichaam, waarop zij stond met grote bitterheid en ze ging naar de engel. Toen de duivels dat zagen die om mij heen stonden, en hoorden dat zij geen grote ellende aan mij mochten begaan als waarop zij vertrouwd en gesproken[2] hadden, schreeuwden zij en beschuldigden God ervan dat Hij onrechtvaardig was en zeiden: "O, Gij gruwelijke God, waar is thans Uw gerechtigheid, want Ge wilt hem troosten en hem helpen? Waar zijn thans Uw woorden die Gij gesproken hebt? Gij wilde eenieder loon geven naar zijn werken. Uw woorden breekt ge

[2] "gesprochen". Mogelijk is bedoeld: 'versprochen', 'die aan hen beloofd was'.

pūden mit dē kettē des ewigen todes da ſprach ꝺ
engel aller erſt heiſtu mich herr vñ bin all dein tag
bey dir geweſen vñ du wolteſt mich mit erkennen
da ſprach mein ſel Eia lieber herr wa hab ich dich
ye g eſehē oꝺ dein ſueſſe ſtim ye mer gehôrt Do ſpr
ach ꝺ engel ich bin dir lāg zeit nach gāgen ſeid du
geborn biſt vñ dz bôſt geratē vñ wolteſt mir nye
volgē da zaigt ꝺ engel ſundlich auff ein teüfel ꝺ da
vil vor im ſtůndē vñ ſprach Sihe dz iſt ꝺ ratgeb
dē du allzeit geuolgt haſt vñ dē willē gotz verſaūt
yedoch gots barmhertzikeit geet für ſeī ſtrengikeit
Nū will er ſich deī erbarmē darū freü dich vñ biß
ſicher ꝺ peinē ꝺ du vil verdient haſt ꝺ du ein teil lei
dē ſolt darūb volg mir nach vñ wz du wirſt ſehē
vñ ich dir zaige dz behalt ſtet in gůter gedechtnuß
dz kūet vō gotes barmhertzigkeit wañ du ſolt wi
der lebēdig werdē vñ zů deinē cörpel kum̄en dann
wirt es dir nutz da ſchied meī ſel vō irē cörpel auff
dē ſi ſtůnd mit groſſer pitterkeyt vñ giēg da zů dē
engel Do dz die teüfel ſahē vñ hortē die vmb mich
ſtůndē dz ſi als groß übel an mir mit begeen moch
tē als ſy getrauetē vñ geſprochen heten da ſchrien
ſi vñ ſchuldigetē got vngerecht ſeī vñ ſprachēt O
du greülicher got wo iſt nū deī gerechtigkeit wā
du wild dē tröſten vñ im helffen wo ſind nū deīe
wort die du geſprochē haſt Du wölleſt einē yegkli
chē lō gebē nach ſeinē werckē deīe wort pricheſt du

alle, want ge verlost degene die Ge zoudt moeten verdoemen, en verdoemt diegenen die Ge zoudt moeten verlossen." Toen de klacht van de duivels een einde nam, raakten zij onder elkander slaags, verspreidden een jammerlijke stank en vlogen met grote droefheid op de engel af. Daarop sprak ik tot de engel: "Heer, ga jij mij voor en ik jou achterna, anders grijpen de duivels mij en werpen mij in het eeuwig, immer durend vuur." Daarop sprak de engel tot mij: "Vrees niet, want wij hebben meer hulp dan zij, want God is met ons en weet, dat er duizend duivels aan jouw linkerzijde staan en tienduizend aan jouw rechterzijde. Geen één mag jou leed doen en jouw ogen zullen het weergeld merken en zien, dat God zal geven aan de zonden tot loon, met eeuwige pijn. En de pijn zul je deels lijden en het grootste deel van Godswege vermijden." Ik volgde de engel na en zag thans de schijn van de engel.

alle wan̄ du erlöſt dē den du ſolteſt verdambnen
vn̄ verdam̄neſt den dē du ſolteſt erlöſen Do die kl
ag ď teüfel eī end nā do ſchlůgēt ſi ſich vnď einanď
vn̄ lieſſēt eien iamerlichē geſtäck vn̄ fluhē mit groſ
ſer betrüebnuſſ vō dē engel do ſprach ich zům eng-
el Herre geſtu mir vor vnd ich dir nach ſunſt be-
greiffen mich die teüfel vn̄ werffen mich in dz ew
ig ym̄er werēt feüր. Do ſprach ď engel zů mir für-
cht dir mit wan̄ mir habē mer hilf dan̄ ſi wan̄ got
iſt mit vns vn̄ wiſſ dz tauſent teüfel ſtüendē zů dei
ner gelicken ſeytē vn̄ zehē tauſent zů deīer gerechtē
ſeitē ir keīer möcht dir keī leid getůn vn̄ deīe augen
ſollēt merckē vn̄ ſehē dz widgelt dz got will geben
dē ſündn zů lō mit ewiger peī vn̄ ď peī ſoltu eīn teil
leidē vn̄ die gröſſt eī teil vō gotes wegē vermeidē
ich volgt dē ēgel nach vn̄ ſahe nū dē ſcheī des ēgelz

Merk hier de pijnen van de doodslagers en moordenaars. Toen kwamen wij in een jammerlijk dal dat vol brandend vuur was. Dat dal heeft een ijzeren dek dat gloeit van de hitte. En de hitte van het dek was veel heter dan ons vuur. Daarop werden velen van de zielen geworpen, die daar brandden en versmolten werden als vet in een pan. En toen zij versmolten en weggevloeid waren, werden zij gezeefd door het ijzeren deksel. Het was zeven ellen dik zoals was gedrukt wordt door een wasbuidel. Toen dan de zielen door het deksel in het vuur waren gekomen, kwamen zij allen tot een onuitsprekelijke nieuwe pijn. Toen ik het grote gejammer zag, stierf mijn arme ziel en sprak tot de engel: "Ach, lieve Heer, is het jouw wil, zeg mij dan, wat hebben deze zielen gedaan die deze grote pijn lijden." Daarop sprak de engel tot mij: "In de pijn komen allereerst de doodslagers die vader en moeder ombrengen, en allen die daartoe raad en daad geeft dat de mensen hun leven verliezen en doodgeslagen worden. Daarna komen nog diegenen in grotere pijn die je nog zien zult." Toen sprak ik: "Lieve engel, moet ik ook in deze grote pijn komen?" Daarop antwoordde de engel en sprak: "Deze pijn zul je niet lijden, hoewel je die verdiend hebt en een doodslager geweest bent. Wanneer daarom je ziel tot haar dode lichaam komt, krijg dan berouw en boete en vermijd zulk een pijn." Daarop sprak de engel echter: "Volg mij thans na, want wij hebben nog een lange berg voor ons."

¶ Hie merck võ dẽ penẽ ꝺ todſchlager vn̄ morder.
¶ Da kāen wir ĩ ein iāerlich tal dz wz vol priñen-
des feüir dz tal het ein eiſ̄ni gedeck dz glüet vor hiz
vn̄ die hitz des gedecks wz vil heiſſer dañ vnſer fe
üir darauff wurdẽ geworffeu vil ꝺ ſelẽ die pruñen
da vn̄ wurdẽ geſchm̄eltzet alz greübẽ ĩ eier pfañen
vn̄ ſo ſi zerſchmultzẽ vn̄ zerruñen wurdẽ ſi geſeihet
durch dẽ eyſ̄in deckel ꝺ wz ſibẽ elẽ dick als wachs
getruckt wirt durch einen weſchbeütel wañ dañ
die ſelẽ kūent durch dẽ deckel ĩ dz feüir ſo kum̄ent ſy
dañ all zů vnauſſprechẽlicher neüer peĩ Do ich di
groſſen iāer ſahe da erſtarb meĩ arme ſel vn̄ ſprach
zů dẽ engel Eya lieber herr iſt es deĩ will ſo ſag mir
wz habrẽ diſe ſelẽ getā die diſe groſſe peĩ leidẽ do ſp
rach ꝺ engel zů mir Jn die peĩ kum̄ent zům erſten
die todſchlager die vater vn̄ můter vm̄ pringẽ vn̄
alle die rat vn̄ tat darzů gebẽt dz die menſchẽ ir le-
bẽ verlieſent vn̄ erſchlagẽ werden darnach kum-
mẽt ſi noch in gröſſer peĩ ſo du noch ſehẽ wirſt Do
ſprach ich lieber engel můß ich auch in diſe groſſe
pein kummen da ant wurt der engel vn̄ ſprach di
ſe pe in ſoltu nit leiden wiewol du ſi verdient haſt
vnd ein todſchlager geweſen biſt darumb wenn
dein ſel zů irem leichnam kummet das du rew vn̄
bůß empfaheſt vnd ſölliche pein vermeydeſt. Do
ſprach aber der enngel nun volg mir nach wann
wir haben noch einen lanngen berg vor vnns.

Daarop volgde ik de engel na en wij kwamen bij een grote, hoge berg. Die was zeer kolossaal om te zien. Over de berg liep een zeer nauwe brug. Aan de ene kant van de brug was er een grote, vurige bron vol zwavel en pek. Aan de andere kant van de berg was er een onmetelijk grote koude van wind, sneeuw en ijs. De berg was aan beide zijden vol duivels. Die hadden brandende ijzeren haken met drie sikkels. Daarmede trokken zij de arme zielen de pijn in. En wanneer zij de zielen aan het ene deel van de berg gebrand hadden in de zwavel en pek, wierpen de duivels de arme zielen met de vorken in het andere deel van de berg in de grote, onmetelijke koude en vorst, doch de ene na de andere van de koude in de hitte. En toen ik deze zeer wonderlijke pijn zag, en ook onderkende dat ik moest gaan over de smalle brug en over de gruwelijke berg, sprak

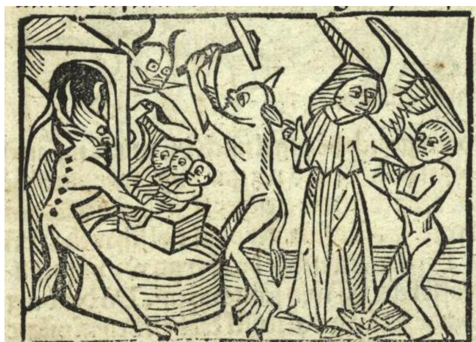
6

¶ Do volget ich dē engel nach vñ wir kamē an ei
nē grossen hohē berg d wz gar vngeheür anzesehē
über dē berg giēg gar ei enger steg zů eier hād des
stegs wz ei grosser feüriger pruñ vol schwebelz vñ
bechs Vñ zů d andn seitē des bergs wz vnmeßli-
che grosse kelte vō wīd schne vñ eiß. Vñ der berg
auff baidē seitē wz vol teüfel die hetēd eißni prient
hackē mit dreiē zickē damit zugē si die armē selē idie
pei vñ wañ si die selēi eimē teil des bergs gebrantē
i dē schwebl vñ bech dañ so wurffent die teüfel die
armē selē mit dē gablē i dz and teil des bergs in die
grossen vnmeßlich kelte vnnd frost vnnd den ab-
er ye eines vmb das annder vonn der kelte in die
hitze. Vnnd do ich dise gar wunnderliche pein sa
he vnnd erkannt auch das ich solte geen über den
engen steg vñ über den greülichen berg do sprach

ik tot de engel: "Ach, lieve heer, hoe moet ik, arme ziel, over deze gruwelijke brug komen, aangezien ik aan beide zijden mijn eeuwige verdoemenis zie?" Toen sprak de engel: "Vrees niet. Ga mij hetzij voor, of na." Daarop keerde ik om, om hem achterna te gaan.

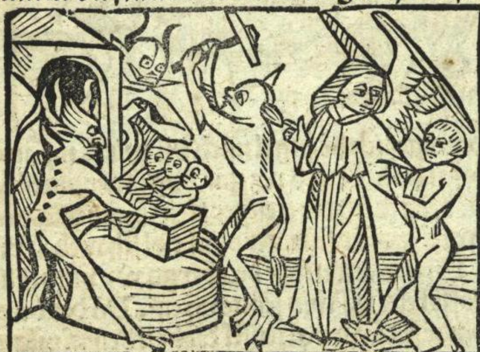
Hierna volgt de pijn voor degene die in hovaardigheid sterft en er raad en daad toe deed. Dat vindt men in vele stukken en op menigerlei wijze:

Daarop kwamen wij over de berg in een diep dal, waarvan ik de bodem niet kon zien. In de berg hoorde ik een jammerlijk geschreeuw van zielen die daarin brandden van hitte en rook. In het grimmige dal ging van de ene berg naar de andere een brug die duizend schreden lang, en een voet breed was. Over de brug kon niemand anders komen dan God het gewild had. Van de brug viel menige ziel naar de bodem van het dal. En op de brug zag ik een priester lopen in grote vrees. Dezelfde priester was zeer fraai gekleed en droeg een

ch zů dē engel Eya lieber herr wie ſoll ich arme ſel
über diſen greülichē ſteg kumē ſeid ich auf baidē ſei
tē ſihe mein ewige verdānuß Do ſprach der engel
fürcht dir mit eintwedds gee mir vor od nach do
keret ich mich im nach zegeen.

¶ Hienach volgēt die peim denen die in d hoffart
ſterbēt vn̄ rat vn̄ tat darzů thůnd das vindet
mā in vil ſtuckē vnd in mainigerley weiſe.

Do kamē wir über dē berg in ein tiefftal des grūd
kūd ich nit geſehē in dē berg hort ich ein iamerlich
geſchrey vō ſelē die dariñ prnñeu vō hitze im rauch
im dē griñien tal gieng vō einē berg zů dē andn ein
ſteg d wz tauſent ſchrit lāck vn̄ eins fůß prait über
dē ſteg do kūd niemād kūen dañ dē got er wōlt het
vō dē ſteg viel miāge ſelli dē grū des tals vn̄ au ff
dē ſteg ſahe ich einē brieſter geē in groſſen forchtē
d ſelbig brieſter wz gar ſchō beklait vn̄ trůg ei pal

palmtak in zijn hand. Toen ik de nauwe brug zag en onder de brug de grote pijn, sprak ik tot de engel: "Ach, lieve heer, moge het jouw wil zijn dat ik over deze nauwe brug niet moet gaan." Daarop keek de engel mij goedmoedig aan en sprak: "Door deze brug zul je verlost worden, doch je moet nog over eentje gaan die nog veel angstiger is dan deze." En aldus kwam ik over de brug zonder enige schade door de genade van de engel. Toen was ik blij en sprak: "Lieve heer, is het uw wil, zeg mij dan welke zielen in deze pijn verblijven." Daarop sprak de engel: "In het dal worden diegenen eeuwig gepijnigd, die in hovaardigheid sterven, of raad en daad daartoe geven. Doch de berg die je voor je ziet, daar worden al diegenen gepijnigd die tegen de waarheid leven en hun oversten tegenstreven."

Hierna volgt over de pijn van de woekeraars, rovers, dieven en van de geestelijken.

Daarop sprak de engel: "Thans moeten wij voortgaan

mē reyſs in ſeiner hād . do ich ſahe den engē ſteg vñ
vnd dē ſtege die groſs pei do ſprach ich zům engel
eya lieber herr wer es deī will dz ich über diſen en-
gē ſteg nit ſolt geen do ſahe mich d engel güetlich
an vñ ſprach Vō diſem ſteg ſoltu erlöſst werdē ab
er du ſolt noch über einē geen d noch vil ēgſtlicher
iſt dañ diſer vñ alſo kā ich über dē ſteg on allē ſcha
dē vō dē gnadē des engels da wz ich fro vñ ſprach
Lieber herr iſt es deī will ſo ſag mir wz ſelē wonē
ī diſer pei Do ſprach d engel in dē tal werdēt ewig
klich gepeiniget die ī hoffart ſterbēt od rat vñ tat
darzů geben Aber dē berg den du vor dir ſichſt da
werdē iñ ge beiniget alle die wid die warheit lebē
vñ iren oberſten w der ſtandent

¶ Hienach volget von der pein der wůchrer rau
ber dieb vñ der geytigen.

¶ Do ſprach der engel Nū müeſſen mir fürbaſs ge

naar andere pijnen die wij nog voor ons hebben." Aldus ging ik met de engel onder grote inspanning naar een zeer zware en ruwe berg, en toen wij aan het einde van de berg kwamen, zag ik een gruwelijk groot dier. Het was angstwekkender en krachtiger dan de berg die wij voordien gezien hadden. In zijn ogen zaten hetgeen leek op diepe groeven en zijn hals was wijd opengesperd, zodat er wel negenduizend bewapenden in gingen. Dit dier had twee grote bewapende reuzen in zijn hals staan. Bij de ene was het hoofd naar boven gekeerd, naar de boventanden van het dier. Bij de andere waren de voeten gekeerd naar de boventanden, en het hoofd naar de benedentanden. Deze twee reuzen stonden bij het dier in zijn hals als twee zuilen, waardoor zijn hals gelijkelijk in drie poorten werd opgedeeld. Vanuit de poorten kwamen gruwelijke vuurvlammen. Voor het dier stonden vele duivels. Die dreven en joegen vele zielen naar de drie poorten in de hals van het gruwelijke dier. In het dier hoorde ik gruwelijk schreeuwen, huilen en wenen van vrouwen en mannen, waarvan er vele duizenden waren. Toen ik dat gruwelijke dier lang aanzag en het jammerlijke schreeuwen hoorde van de zielen die erin waren, sprak ik met wenende ogen en met grote vrees tot de engel: "Ach, lieve heer, zie je niet het grote angstaanjagende dier voor ons staan, dat ik zie?" Waarom ga je zo dichtbij

en zů anderen peinen die wir noch vor vns haben Also gieng ich dem engel nach gar einem schwerē vnd rauchem berg mit grosser arbeit. vñ da wir kamen zů ende des berges: do ersach ich ein greülich groß tier das was engstlicher vñg resser dañ der berg den wir vor gesechen hetten. vnd waren inn seinen augen gleich als tieff grůben vnnd seyn halß was im weit aufgesperet dz wol ix tausendt gewappnotter mañ dariñ giengent Das selb tier het zwen grosser gewappnoter risen in seinē halß steen dem einen was dz haubt übersich gekert gegen den oberen zenen des thiers: dem andern war ent die füß gekert gegen den oberen zenen vnd das haubt gegen den vnderen: Die selben tzwen risen stůnden dem tier in seinem hals als zwo seülē dardurch sein hals getailt ward in geleichnuß dreier porten: auß den portē giengen greülich feürs flam en: vor dem thier stůnden vil teüfel die tribē vnd iagten vil selen zů den dreien portē in den hals des greülichen thiers: in dem thier hort ich greülichen schreien: heülen vnd wainen vō frawen vñ man nen der manig tausend waz: Do ich daz greülich thier lang ansache vñ horte das iāmerlich schreyē von den selen die in im warent: do sprach ich mit wainēden augen vñ mit grosser forcht zů dē engel eya lieber herr sihest du nit daz groß eñgstlich thier vor vnß steē dz ich sich: warūb geest du so nahēd

ernaartoe?" Daarop sprak de engel: "Onze weg moet hierheen gaan, want deze pijn kan niemand vermijden, behalve de uitverkorenen. Dit dier heet Achyron-achiro. Het verslindt niet slechts degenen die goed wint met woeker, met roof, met diefstal, met afgunst, met liegen, spelen, onkuisheid of met de neiging tot wereldlijke liefde, doch ook degenen die onterecht goederen begeren, en veel hebben boven hun nooddruft. Deze twee reuzen die aldaar gesperd zijn in de hals van het dier, worden Gustus en Conaldus genoemd. Alle pijn die je gezien hebt, is groot, doch je moet nog veel grotere zien en die ten dele lijden." Daarop ging de engel nader tot het dier en ik moest hem navolgen met grote vrees. En toen ik stond in leed en gejammer verdween de engel en ik stond alleen. En de duivels die aldaar stonden, waren als een hoop van duizend voor het dier. Toen zij gewaarwerden dat de engel verdwenen was en ik jammerlijk alleen stond, renden ze terstond naar mij toe als dolle honden en trokken mij de hals van het dier in. Aldaar was er jammerlijke pijn aan mijn ziel in het dier, door dieren, beren, leeuwen, wolven, honden en duivels die er allemaal rondgingen. En hoewel ik de pijn niet uitsprak, weet dan, dat mijn hart en mijn harteleven dat ik thans op aarde draag; dat ik grote pijn heb geleden. En ik onderkende goed, dat ik terecht leed om dergelijke zonden, waarmede ik God dagelijks vertoornd heb. En in zulk leed waarin ik verkeerde, verscheurde ik mijn gezicht,

dar zů: Do ſprach ð engel vnſer weg mit fl[illegible] in
geen: wañ diſe peyn kan niemants vermeidẽ dañ
die auſſer weltẽ: Diſſ teir heiſſt: Achyron: achiro
daz verſchlĩdet nit allein die da gůt gewinent mit
wůcher: mit rauben: mit diebſtal: mit neyd mit
liegen ſpilen: vnkeüſcheit oð mit gunſt weltlicher
lieb: ſunð auch die da begerent vnrecht gůt vñ vil
habẽt über ir noturfft: Diſe zwen riſen die da ge-
ſperrt ſind in dẽ halſſ des tiers die ſind genant Gu
ſtus vñ: Conaldus: vnd alle pein die du geſechen
haſt die iſt groſſ: aber du ſolt noch vyl gröſſer ſe-
hen vñ ir in tail leidẽ: Do gienge ð engel nachent
zů dẽ thier: vñ ich můſſt im nach volgen mit groſ
ſer forcht: Vñ als ich ſtůnd in laid vnd iamer do
verſchwãd ð engel vñ ich ſtůnd alleĩ vñ die teüfel
die da ſtůndent ð was ob taüſent geſchock vor dẽ
tier: do ſy gewar wurdẽt dz ð engel verſchwũdẽ
was vñ ich iemerlich allain ſtůnd: do lieffent ſi zů
mir zehãd als roſſent hũd: vñ zugẽt mich in den
halſſ des tiers da was iemerlich pein meier ſel inn
dẽ tier: võ tierẽ: berẽ: leobẽ: wolffen: hũden: vñ
teüflẽ die all darũb warẽ: Vñ ob ich die peĩ nit ſag
te: ſo wiſſte daz meĩ hertz vñ meis hertzẽ leben dz
ich nun trage auff erdẽ dz ich groſſ pein hab gelitẽ
vñ ich wol erkãte dz ich pillichẽ lite vm̃ ſölich ſünd
da mit ich got teglichẽ erzürnet hette: vñ in ſölich
em laid da ich innẽ was da zerriſſ ich meie backen

want ik begon eraan te twijfelen of ik ooit raad zou krijgen. En terwijl ik in zulk een pijn en leed verkeerde, kwam ik uit het leed. Ik weet echter niet hoe en op welke wijze. En toen ik zeer ziek lag van de pijn die ik geleden had, had ik zeer veel pijn aan mijn ogen. Ik zag de engel van verre daarvandaan schijnen, die mij voorheen behoed en begeleid had. Toen was ik blij en sprak: "O, al mijn hoop; o, al mijn troost van God; o, al mijn licht, een ontvanger van mijn grote gejammer, waarom heb je mij verlaten in zo grote nood en pijn? Ach, ik arme ziel, waarmede zal ik God danken voor zijn goedheid? Want was mij ooit geen goed door hem verleend dan deze hulp, dan kon ik God nimmer volledig danken." Daarop sprak de engel tot mij: "Je moet gedenken dat je gezegd hebt, dat Gods goedheid groter is dan al je misdaden. En dit is waar en is aan jou bewezen geworden."

wañ ich mir begũd zů zweiflẽ dz mein nymer rat solt
werdẽ vñ da ich in sölicher pein vñ laid wz da kã
ich auß dẽ laid ich waiß aber nit wie vñ ĩ welich
er weiß vñ alz ich lag ĩ grösser kräckheit võ d pein
die ich gelitẽ het da tet ich gar ser kreklich auf meĩe
augẽ vñ sach dẽ engel võ verrẽ dört her scheinẽ der
mich vor behüet vñ belait hete Do ward ich fro
vñ sprach O all meĩ hoffnũg O all meĩ trost von
got O all meĩ liecht O ein ẽthalter meiz grossen jã
mers warũb hastu mich ver lassen in so grossen
nötẽ vñ peien ach ich arme sel warmit soll ich got
dãckẽ seier güete dañ wer mir keĩ gůt ye võ im be-
schehẽ dañ dise hilf so künd ich got nymer voldãck
ẽ Do sprach d engel zů mir du solt gedenckẽ dz du
hast gesprochẽ gotes güete sey grösser deñ all d ein
missetat vñ dz ist war vñ ist an dir beweißt weñ

Dit is een bijzondere pijn van degenen die de arme mensen bestelen, en met name degenen die de kerkelijke goederen wegnemen.

"Thans gaan wij verder. Je moet nog veel grotere pijn zien." Daarop stond ik zeer ziek op en volgde hem na. Toen kon ik niet lopen, want ik was te zwaar gepijnigd. De engel raakte mij aan. Ik werd gezond en volgde hem na, totdat wij bij een smerige waterplas kwamen. Die waterplas was vurig, lang en breed, en de rook was dusdanig vurig en sterk, dat men de hemel niet kon zien. In de waterplas waren menigerlei dieren die de zielen pijnigden en vergiftigden. Over de grondeloze waterplas liep een brug. Die was twee mijl lang en twee span breed en met scherpe spijkers beslagen, de ene aan de andere. En wie daaroverheen moest lopen, kon het niet anders toevallen, dan dat hij op de stekende spijkers moest treden. De dieren die onder de brug lagen, hadden lange, grote nekken als deuren. Uit de halzen kwam een vuur, waardoor de waterplas zeer stonk en brandde. Op die brug zag ik een ziel lopen. Die schreeuwde, weende, vervloekte zichzelf en droeg een grote, zware last koren op haar rug. Die moest zij gedwongen over de brug dragen. Hoewel de ziel veel pijn ondervond van de scherpe spijkers, deed haar dat niet zoveel pijn als de grote vrees die zij voor de gruwelijke dieren had, waarvan zij meende dat die

9

¶ Diß ist ein sunderliche pein von denē die den armen menschen vnd besunder denen die kirchen gůt stelen vnnd nemen.

¶ Nun geen wir fürbaß du solt noch grösser pein vil sehen do stůnd ich gar krencklichē auff vñ volget im nach da kund ich mit geen wañ ich was zů schwarlich gepeiniget ď engel rüeret mich an ich ward gesund vñ volget im nach biß das wir kamen an ein faule pfütz die was feürig. lanck vnd weit die pfütz vnd der rauch was also feürig vñ streng das man den himel nit mocht sehen In dē pfütz warent manigerlei hand tier die peinigeten vnd vergifften die selen. über die grūdlosen pfütz gieng ein steg der was zweier meilen lanck vnnd zweier spañen prait vñ mit scharpfen neglē durch schlagen einer an dem anderen vnd wer darüber solt geen der kund mit anders gesehen er můßt tretē auff die stechenden nagel Die tier die vnder dem steg lagen heten lang groß helß als die türen. auß den helßen gieng ein feür. daruon die pfütz gar ser stanck vnd prenet auf dem selben steg sahe ich geē ein sel die schri weinet vnd flůcht ir selbs vñ trůg ein grosse schwere purde korens auff irem rucken die můßt sy tragen von gezwanng über den steg wie wol der sel gar we geschach vō den scharpfen neglē doch tet ir dz mit als wee als die grossen forchtē die sy het vor dē greülichē tierē die sy meinetē

b j.

haar de gruwelijke waterplas wilden intrekken. En toen ik de grote pijn zag, sprak ik met vrees tot de engel: "Ach, lieve heer, wanneer het je belieft, zou ik graag weten waarom deze arme ziel die zware last van het koren over de pijnlijke brug moet dragen. Zo wist ik ook gaarne welke bijzondere pijn zij moet lijden." Daarop sprak de engel: "Deze pijn is eigenlijk die van jou en degenen die gelijke zonden hebben als jij hebt, en van degenen die gestolen hebben, zij het groot of klein. Met een kleine diefstal ben je net zo goed een dief als met een grote. En ook omwille van een kleine zonde moet men net zo goed pijn lijden als van een grote, doch niet gelijk. En bijzondere pijn wordt aan diegene gegeven, die zonde doet die heiligschennis wordt geheten." Toen sprak de engel: "Die daar, steelt een heilig ding, of hetgeen niet heilig is, doch op een heilige plek. En in het bijzonder geestelijke lieden die een geestelijke schijn aan hun kleren dragen en niet de werken doen. Die stelen van God Zijn edele ziel in een valse schijn. Die moeten allen deze pijnlijke brug bewandelen, ook al doen ze dat met berouw en boete. En daarna komen zij in grotere pijn." Daarop sprak de engel tot mij: "Bereid je maar snel, want wij moeten noodzakelijk over de brug." Toen sprak mijn arme ziel: "Met Gods kracht kunt gij wel over deze brug komen, doch mij kunt ge met niets naar de overkant brengen." Toen sprak de engel: "Ik wil niet met jou eroverheen gaan. Je moet er in je eentje

zů ziehen in die greülich pfütz Vnd do ich die groß
pein ersahe do sprach ich mit forchten zů dem eng
el Eya lieber herr wer es dir gefellig so wolt ich ge
ren warūb dise arme sel müeßt tragen die schwe-
ren burd des korns über den peinlichen steg so wi
ßte ich auch geren wz sundere pein si müesstent lei
den Do sprach der engel dise pein ist eigentlich dei
vnd der die deiner sünd gleich seind vñ die die ge-
stolē habent es sey groß oder klein von einem clei-
nen diebstal bistu so wol ein dieb als vonn einem
grossen vnd auch vmb einer kleinen sünd willen
můß man als wol pein leiden als vō einer groſē
aber nicht gleich Vnd sunderliche pein wirt den
geben die da sünd thůnd die da heissen sacrilegum
Do sprach der engel der da stilt ein heilig ding oð
das do nit heilig ist doch an einer heiligen stat vñ
sunderlich geystlich leüt die ein geystlichen schein
an iren kleidern tragen vnd nit die werck thůnd
die stelendt got ir edle sel in einē falschen schein die
müessent all disen peinlichen steg wādlen ob si nit
reüen oder bůß thůnd vnd darnach kum̄ent sy in
grösserepein Do sprach zů mir der engel bereyte
dich wol schnell wañ wir müessen von nott über
den steg. do sprach mein arme sel vō gotes krafft
magstu wol über disen steg kum̄en. aber mich kā
stu mit nichten hinüber pringen Do sprach ð en-
gel ich will nit mit dir hiüber geē du můst alleī hi-

overheen gaan, want je zult niet ledig gaan, doch moet over de brug, beladen met een ongetemde koe." Dit antwoord kreeg ik onvervaard aan deze zijde van de brug. Daarop begon mijn ziel bitter te wenen en sprak tot de engel: "O wee, mijn arme ziel. Ach, waarom heeft God mij geschapen, dat ik zulke ondraaglijke pijn moet lijden. En hoe moet ik, arme ziel, de ongetemde koe naar de overkant brengen, aangezien ik op deze enge brug mijn voet niet kan zetten? Gods barmhartigheid kome mij dan te hulp." De engel sprak: "Gedenk thans, ziel, dat toen je bij leven was, je van je kameraad een koe hebt gestolen." Daarop sprak ik tot de engel: "Ach, lieve engel, nu weet je toch goed, dat ik de koe aan mijn kameraad terug heb gegeven." Daarop sprak de engel: "Ja, je kunt mij haar niet verbergen. Je moest haar wel teruggeven. Daarom zul je niet een ganse pijn lijden, want het is minder zonde om kwaad te willen, dan te volbrengen, hoewel het voor God beide slecht is." Daarop sprak de engel: "Wat kijk je. Zie je niet de ongetemde koe die je over de brug moet leiden?" Daarop schreeuwde ik met groot gejammer over mijn zonde, nam de koe en trad naar de brug. Daar kwamen meteen de gruwelijke dieren die in de waterplas onder de brug zaten, en wachtten totdat ik viel opdat ze mij verslonden. Toen ik nu gemakkelijk op de weg kwam, wilde de koe mij niet volgen. En toen ik viel, ging de koe ook; toen ik

über geen wañ du ſolt nit ledig geen aber du můſt
über den ſteg belaiten ein vngezempte ků vnd die
ãtwurt mir diß halbs ſtegs x n verſert . do begũd
mein ſel biterlich weinen vnd ſprach zů dem engel
O we meiner armen ſele eia warũb hat mich got
erſchaffen das ich ſölich vnleidenlich pein můß lei
den vnd wie ſoll ich arme ſel die vngezemten ků
hinüber pringen ſeyd ich auf diſem eñgen ſteg mei
nen fůß nit geſtellen kan gottes barmhertzigkeyt
kumm mir dañ zehilff Der enngel ſprach nun ge-
denck ſel da du bei deinem leben wareſt das du dei
nem geuattern ein ků geſtolen haſt Do ſprach ich
zů dem engel eia lieber engel nun weiſtu doch wol
das ich die ků meinem geuattern wider hab gebẽ
Do ſprach der engel . ja du magſt mir ſy nit ver-
pergen du můſt ſi wol widergeben darumb ſoltu
mit gantze pein leiden wañ es iſt mynder ſünd bö-
ſes wöllen dañ volpringen wiewol ſy vor got bei
de böß ſeind Do ſprach der engel wie ſiheſt du ſy-
heſt du nit die vngezemt ků die du ſolt über dẽ ſteg
laiten . do ſchri ich mit groſſem jamer über meine
ſünd vnd nam die ků vñ trate zů dem ſteg do kam
mendt zehandt die greülichen tier die in dem pfütz
warent vnder dẽ ſteg vnd wartetẽ wañ ich viel
das ſy mich verſchlunnden Vnnd do ich nun ge-
mechlich auf den ſteg kam . do wolt mir die ků ni
cht volgen vnd wañ ich viel ſo gien g die ků wañ

b ij.

weer ging, stond de koe op; en toen ik mij aan de koe vasthield, vielen wij beiden. Dan stonden wij beiden wederom op. En dit deden wij net zolang totdat wij midden op de weg kwamen. Daar kwam ons de arme ziel tegemoet. Die droeg de zware poort van de toren en wilde deze kant op. Wij wilden naar de andere kant. En de ontmoeting was niet anders dan dat de barmhartigheid de waarheid ontmoet, die zich de gerechtigheid met de vreugde herinnert. En toen wij beiden in een zo grote droefenis waren, vroeg mij de arme ziel dat ik voor hem plaats maakte. Toen kon geen van ons noch achteruit, noch vooruitkomen. Zo stonden wij beiden in grote pijn, want de spijkers gingen ons door onze voeten. Daarvan bloedden wij zozeer, dat de weg vol bloed liep. En toen wij beiden in gejammer en pijn heel lang stonden en het uitschreeuwden over onze zonden die wij gedaan hadden, weet ik niet hoe een van ons voorbij de ander is gekomen. Toen zag ik de engel die ik achter mij had gelaten. Die sprak vriendelijk tot mij: "Tot Gods wederkomst, jij lieve ziel, heb geen zorg meer voor de koe, want je bent die kwijtgeraakt." Toen waste ik mijn zere voeten en sprak: "Ik kan niet verder komen. Daarop antwoordde de engel mij: "Hierbij moet je gedenken dat de voeten van je ziel zeer snel waren naar de zonden. En bloedvergieten daarover zou wel redelijk zijn; dat je bloedig onzalig zoudt weggaan in eeuwige pijn, wanneer Gods barmhartigheid

lich gieng so stůnd die kű vnd wañ ich mich hielt
an die kű so vielen mir beide so stůnden mir denn
bayde wider auf vnd diß triben wir so lang byß
wir mitten auff den steg kamen do begegnet vns
die arm sel die trůg die schweren purd des korens
vnd wolt heriiber da wolten wir hinüber vnnd
die begegnung was anders nit dañ da die barm
hertzigkeit ꝺ warheit begegnet do sich die gerech
tikeit erinderet mit den freüden vnd als wir baid
in so grosser betrüebnuß waren da bat mich die
arm sel das ich ir rañete da kund vnser keines we
der hindersich noch firsich kumen do stůnden wir
baide in grosser pein wañ die negel giengent vns
durch vnsere füeß dauon plůten wir so sere das ꝺ
stege vol plůtes ran Vnd do wir baide in iamer
vñ pei gar lang stůndē vñ schriē über vnser sünd
die wir getan heten da weiß ich nit wie vnser eis
für das ander kumen ist do ersahe ich den engel dē
ich hinder mir gelassen het der sprach freüntlichē
zů mir Biß gotwillkűen du liebe sel habe nit mer
sorg für die kű wañ du bist ir ledig wordē do wi-
schet ich mein verseret füeß vñ sprach ich mag nit
fürbaß kumen Do antwurt mir der engel hie bei
solt du gedencken dz deiner sel füeß gar schnell wa
rent zů den sünden vñ blůtuergiessen darũb wer
es wol billichen das du plůtig vnselig weg soltest
geen in ewige pein wann dir gotes barmhertzig

niet te hulp was gekomen." Daarop maakte de engel mij wederom gezond en zei dat ik hem moest volgen.

Over de pijn der geestelijke mensen, zoals papen, monniken en nonnen, en al diegenen die een geestelijke schijn uitdragen:

Ik sprak: "Lieve engel, waar zullen wij thans heengaan?" Daarop sprak hij: "Een gruwelijke pijniger, die Pristinus genoemd wordt, wacht op ons. Wij moeten bij hem en zijn herberg komen. Die mogen wij niet voorbijgaan, doch wij moeten naar hem toe gaan. Deze herberg is immer vol gasten. En toch nog verlangt deze beul immer meer gasten die hij kan pijnigen." Daarop gingen wij verder in een duistere en harde berg en kwamen bij een huis. Dat stond wijd open en was groot. Er scheen licht in, als in een bakoven. Uit het huis sloegen vurige vlammen die

keit nit zů hilff kūen wer. do machet mich der engel wider gesündt vnd hieß mich im nachuolgen

¶ Von der pein der geistlichen menschē als pfaffen münich vnd nunnen vnnd alle die geistlichen schein tragent.

¶ Jch sprach lieber engel wa söllen wir nun hin geen. Do sprach er ein greülicher peiniger der ist genannt Pristinus der beittet vnser zů dem söllen wir kummen vnnd sein herberge die mügen wir nit fürgeeu sunder wir müessen zů im keren. die selbig herberg ist alweg vol geste noch begeret der selbig hencker allzeit mer gest die er peinigen müg Do giengen wir fürbaß in einen vinsteren vnnd herten berg vnd kamē für ein hauß dz stůnd weit offen vñ wz groß vñ schin liecht dariñ als in einē bachofen auß dē hauß giengē feürin flammen die

alle zielen verbrandden die aldaar op duizend passen rond het huis waren. Toen ik dat gruwelijk brandende huis zag, wilde ik het niet naderen omdat ik eerder zeer verbrand was en sprak tot de engel: "Wat moet ik, arme ziel, doen? Ik ga naar de poort van de eeuwige dood. Wie helpt mij thans?" Daarop sprak de engel: "Door het vuur en de vlammen die uit het huis slaan en branden, zul je verlost worden, doch in het huis waar de vlam uitslaat, zul je komen." En toen ik met de engel dichtbij het huis kwam, zag ik vele vleeshouwers met aksen en bijlen, met messen en met allerlei wapenen waarmede zij de arme zielen die daar in de meer dan hete vlammen waren, in stukken deelden en kapot sneden. Het waren er bovenmate veel. En toen ik, arme ziel, het gejammer gezien had dat groter was dan ik ooit tevoren gezien had, sprak ik tot de engel: "Ik smeek je, lieve engel, laat mij, wanneer het je belieft, van deze pijn. Waar wij elders naartoe kunnen gaan, wil ik gaarne inwilligen naar binnen te gaan." Daarop sprak de engel: "Deze pijn is groter dan alle pijn die je voorheen gezien hebt. Doch je zult er nog eentje zien die alle pijn overtreft die men kan of mag bedenken. Wat sta je daar. Zie je niet dat de duivels net als de tekeergaande honden staan en je bijten? Ga de pijn in." Daarop wendde ik al mijn gebed aan, opdat hij mij deze pijn liet overslaan, zodat die mij niet zou overkomen, doch ik moest

verpranten alle die ſelen die da bey tauſent ſchrite
vmb daz hauß warent. Vnd do ich das greülich
priñent hauß ſahe da wolt ich im mit nahnē weñ
ich vor ſer gepreñt was vñ ſprach zům engel Wz
ſoll ich arme ſel thůn ich gee zů der porten des ewi
gen todes wer hilfft mir nun Do ſprach der engel
von dem feür vnd flamen der auß dem hauß ſch-
lecht vnd prennt ſoltu erlőßt werden aber in dem
hauß da der flam̄ herauß ſchlecht dareī wirſtu kū
men Vnnd da ich mit dem engel nahende zů dem
hauß kam. do ſahe ich gar vil fleiſch hawer mit
argſten vnd beihlen mit meſſern vñ mit allerley
waffen damit ſy zerteilten vnd zerſchniten die ar-
men ſelen die do waren in dem überhitzigen flam
men d wz auß d maſſe vil Vñ do ich arme ſel ſehē
ward den groſſen iaer grőſſer deñ ich vor ye ge-
ſehen het ſprach ich zů dem engel Jch bitt dich lie-
ber enngel iſt es dir gevellig ſo laß mich von diſer
pein anders wa wir fürbaß kum̄en will ich geren
verwilligen ein zů geen. Do ſprach der engel diſe
pein iſt grőſſer dañ all pein die du vor geſehē haſt
doch ſoltu noch eine ſehen die alle pein übertriffet
die man erdencken kan od mag wie ſteeſtu ſiheſtu
nit dz die teüfel gleich den tobenden hundē ſtand
vnnd beitent dein. gee in die pein do leget ich alle
mein bete an in das er mich diſer pein wőlte über
heben dz mocht mir nit widfarē ſund ich můßt in

de pijn in. Toen de duivels zagen dat ik hun was toegestaan en in hun macht was gegeven, snelden zij op mij af en sloegen mij met deze eerder genoemde wapenen, hieuwen mij in kleine stukken en wierpen mij aldus in stukken gehakt midden in het brandende huis. De pijn kan niemand volledig inzien dan wie in het huis was, want aldaar was geween, geschreeuw en tand-geklapper, honger en dorst. En met de pijn werden zowel vrouwen als mannen aan hun ledematen en heimelijke plekken waarmede zij wellust en onkuisheid begaan hadden, gepijnigd, zodanig dat het mij dunkte dat de heimelijkheid en schaamten der mannen en vrouwen - niet alleen wereldlijke zondaars, doch ook papen, monniken en kloostervrouwen - geheel en al vol grimmige woeste wormen zaten. En hoe hoger zij geweest waren op de aarde, des te groter was hun pijn. En toen ik deze pijn zag, die de zielen leden en ik ook zelf geleden had, kwam ik tot mijzelf en erkende mijn grote zonde waar ik zo terecht om leed. En aangezien het Gods wil was, kwam ik wederom uit de pijn en wist zelf niet hoe en was nog in grote bedroefdheid. En toen ik daar een wijle jammerlijk lag, zag ik een licht daarvandaan schijnen. Dat was mijn engel die mij geleidt. Daarop sprak ik met grote bedroefdheid en leed: "Ach, lieve heer, waarom heb ik zulke pijn geleden? Wat is het, dat de papen prediken en spreken: de aarde is vol van Gods barmhartigheid. Wat is nu Zijn

die pein Do die teüfel erſahen dz ich in erlaubet vñ
inen ir gewalt geben waz do lieffen ſy zů mir vnd
ſchlůgen mich mit diſen vorgenantē waffen vnd
zerhewen mich zů kleinen ſtucken vnnd wurffent
mich alſo zerhawē mitten ī das priñent hauß die
pein kan niemand vol ſehen dañ die in dem hauß
warē wañ da wz weinen ſchreien vñ zenklapern
hunger vñ durſt Vnd mit den peinen ſo werdent
beide frawen vñ mañ an iren gelidern vñ heymli
chen ſteten damit ſy wolluſt vñ vnkeüſchheit be-
gangen habend gepeinigt alſo dz mich bedaucht
die heymliheit vñ ſchamē der mañ vnd frawē mit
allein weltlich ſunder auch pfaffen münich vñ klo
ſterfrawen gantz vnd gar vol griñiger wüeſter
würm ſeid Vnd ye höher ſy geweſen warē auff ď
erden ye gröſſer wz ir pein. Vñ do ich diſe peī ſahe
die die ſelen litten vñ ich auch ſelber geliten het do
kam ich zů mir ſelber vñ erkannt mein groß ſünd
vmb die ich pillichen al ſo laid Vnnd da es gotes
will was da kam ich wider auß den peinen vnnd
wißt ſelb mit wie. vnd was dannocht in groſſer
betrüebnuß. vñ als ich da ein weyl iamerlichen
lag do ſahe ich eī liecht dört her ſcheinē dz wz meī
ēgel ď mich fürt da ſprach ich mit groſſer betrüep
nuß vñ laid ey lieber herr warūb hab ich ſölich peī
gelitē wz iſt daz die pfaſſen predigē vñ ſprechē die
erd iſt vol gotz barmhertzikeit wa iſt nū ſeī barm

barmhartigheid?" De engel sprak: "Ach, lieve ziel, er worden vele mensen bedrogen die spreken en niet begrijpen dat God immer barmhartig is. Hij is ook waarachtig en rechtvaardig. Zijn gerechtigheid beloont eenieder naar zijn werken zoals hij verdiend heeft, doch Zijn barmhartigheid vergeeft vele zonden waar men pijn om moet lijden. Daarom is het billijk dat je God innig bedankt dat je de pijn een weinig hebt geleden die je zeer verdiend zoudt hebben. Wanneer God alle mensen te allen tijde hun zonden zou vergeven, waar zou dan Gods gerechtigheid zijn, die de zonden pijnigt? Wordt de zonde door Gods rechtvaardigheid niet bestraft en vreest men God niet, wat zouden dan berouw, biecht en boete zijn? Daarom heeft de machtige God alle dingen goed geordend en beschikt, want Hij heeft Zijn gerechtigheid getemperd met gerechtigheid en barmhartigheid, zodat de een niet zonder de ander is. De zondaar die zijn zonde op aarde niet boet naar de barmhartigheid van God, moet ze ginder zwaar boeten naar de gerechtigheid, want goede mensen worden door God uit vergankelijke macht getrokken, en hun die op hun eigen macht gaan door God, wordt van Gods barmhartigheid een eeuwig leven gegeven met de uitverkoren engelen. En God betoont Zijn barmhartigheid aan de mensen, alzo, dat God geen goed werk onbeloond wil laten, en pijn wil vergeven waar men pijn om zou moeten lijden, want geen mens,

hertzigkeit Der engel sprach ach liebe sel es werdē
vil menschen betrogn die da sprechen vnd mit ver
standen got sei allzeit barmhertzig er ist auch war
haffag vnd gerecht sein gerechtikeit lonet einem
yegklichen nach seinē wercken als er verdient hat
aber sein barmhertzikeit vergibt vil sünd vmb die
man pein solt leiden darumb ist es pillich das du
got innigklich danckest dz du der pein ein wenig
hast geliten die du vil verdient hetest Vergeb got
allen menschen ir sünde zů aller zeyt wo wer denn
gotes gerechtigkeit die die sünd peiniget wirt die
sünd von gotes gerechtigkeit nit gestraffet vnnd
fürcht man got nit waz wer deñ rew beicht vnd
bůß darumb hat der gewaltig got alle ding wol
geordnet vnd geschickt wann er hat sein gerech-
tikeit getemperieret mit gerechtikeit vnd barmher
tzigkeit das keine ist on die ander wellicher sünder
sein sünd auff erden nit büesset nach der barmher
tzikeit gotes der můß sy dorten schwarlichen büeś
sen nach der gerechtikeit wañ gůt menschen von
got auß vergengklichen gemach werdent gezogē
vnd auß iren eygen gemach geent durch got den
wirt gegeben von gotes barmhertzikeit ein ewig
es leben mit den ausserwölten englen vnd got tůt
sein barmhertzikeit an den menschen Also daz got
kein gůt werck vnbelonet will lassen vnd will pei
vergebē da mā pein vm̄ solt leidē wañ kein mēsch

noch een pasgeboren kind, kan ook maar één uur zonder zonde zijn. Velen worden echter verlost door bekentenis van hun zonde en verkrijgen barmhartigheid van God, zodat zij niet worden gegrepen door de schaduw der duisternis van de eeuwige dood." Toen de engel mij zo goed troostte, herkreeg ik wederom mijn kracht en sprak tot hem: "Lieve heer, zeg mij hoe het kan zijn, dat goede mensen geen pijn moeten lijden. Waarom worden zij dan hiernaartoe gevoerd om die te aanschouwen?" Daarop sprak de engel tot mij: "Goede mensen wordt pijn getoond, opdat zij deze pijn gedenken en God immer danken dat Hij hen voor de pijn zo genadiglijk behoed heeft, en God dan des te meer liefhebben en gewinnen. En op gelijke wijze wordt aan de zielen die vervloekt moeten worden, allereerst de hemelse vreugde bewezen. Opdat, wanneer zij dan tot de eeuwige pijn komen, de pijn bedenken en overdenken die zij dan moeten lijden en aan de hemelse vreugde die zij op aarde verzuimd hebben. Daardoor wordt hun pijn des te groter en veel menigvuldiger dan wanneer zij de vreugde nimmer gezien hadden. Want dat is ook onder alle pijnen de allergrootste, dat een ziel moet scheiden van God en van al hetgeen tot de hemel behoort. En de priester die je over de brug zag gaan, fraai gekleed en een palmtak in zijn hand houdend en zonder vrees, die werd daarom zulk een pijn te aanschouwen gegeven, dat hij

13

noch ein erstgeporen kind in einer stund mag mitt
on sünd sein vil werden aber erlöst durch bekant
nuß irer sünd vnd barmhertzigkeit von got erlan
gen doch das sy der schat der vinsternuß des ewi
gen todes nicht begreiff Do nnich d engel so wol
tröstet da kam ich wider zů meiner krafft vnd sp-
rach zů im Lieber herr sag mir warumb daz sei so
gůte menschen mit söllen pein leiden warumb wer
den sy deñ her gefüert pein zeschawen Da sprach
zů mir der engel Gůtē menschen wirdt grosse peī
gezeiget darumb das sy die selben pein gedencken
vnd got allzeit dancken das er sy vor der pein als
als genedigklich behüetet hat vnd got dañ dester
lieber haben vnd gewiñe Vñ zů gleicherweiß dē
selen die da söllend verflůcht werden dē wirt vō
ersten beweißt alle himlische freüd wañ si dañ zů
der ewigen pein kumen daz sy bedencken vñ betra
chten die pein die sy da müessent leiden vnd an die
hymelischen freüd die sy aufferden versaumpt ha
bendt darumb wirdt ir pein vil dester grösser vñ
ye manigualtiger dann ob sy die freüd nye hetten
gesehen dañ das ist auch vnder allē peinen die al-
ler größt. das sich ein sel můß scheyden vonn got
vnd von allem himlischen höre Vnd den priester
den du sahest über dē steg geen schō bekleidet vñ
ein palmen reiß hete in seiner hand vnd on forcht
dē ward darūb söllich pein zeschawē geben dz er

God des te liever noemde en er dan nog van verlost werd, want hij heeft God trouw gediend op aarde, tot aan zijn einde. Daarom gaf God hem de eeuwige kroon die Hij beloofd had aan al Zijn liefhebbers."

Dit is de pijn van de onkuise papen, monniken en kloostervrouwen:

Daarop sprak de engel tot mij: "Wij moeten nog menigerlei pijn aanschouwen. Daarom is het nodig dat wij snel verdergaan." Daarop sprak mijn arme ziel: "Zullen wij tot vreugde komen, dan beëindigen wij deze weg en lopen zo moedig als wij maar kunnen." Toen ging de engel mij voor en wij kwamen bij een plek waar ik een gruwelijk dier zag. Het had twee vleugels, een zeer lange nek, een brede ijzeren bek en ook ijzeren klauwen. En uit zijn mond kwam een brandende vuurvlam die niemand kon

got deßer lieber hete vnd dannocht dauon erlößt ward. weñ er het got treülichen gedient auf erdẽ biß an sein ende darũb gabe im got die ewig krõ d eren die er versprochẽ hat allẽ seinen liebhabern

¶ Das ist die pein der vnkeüschẽ pfaffen münich vnnd der klosterfrawen.

¶ Do sprach zů mir der engel Wir müessen noch gar manigerley pein schawen. darumb ist es not das wir schnell füro geen Do sprach mein arme sel söllen wid zů freüden kumen so enden wir disen weg vñ geen so wir aller böldest mügẽ Do gieng mir der engel vor vnnd wir kamen an ein stat da sahe ich ein greülich tier das het zwen flügel vnd gar einen lanngen halß. vnnd ein preyten eißnin schnabel auch eißnin klawẽ vnd von seinẽ munde gieng ei priñend feürs flam̃ dẽ kund niemãd erle-

blussen. Het dier liep op een bron die met ijs bevroren was. En de zielen die het grijpen kon, verslond het geheel in zijn hals. En toen de arme zielen die in de buik van het dier waren, tenietgingen, spuwde het dier ze wederom uit zijn hals in de bron. Daar werden ze andermaal vernieuwd tot nieuwe pijn. En al die zielen, zowel mannen als vrouwen, die vanuit het dier in de bron kwamen, hadden allen tezamen dierlijke slangen en adders in hun lichaam ontvangen. De geboorte moesten zij afwachten, op dezelfde wijze als een vrouw een kind van een man ontvangt en met zware zwangerschap de tijd der geboorte verbeidt die haar gesteld is. Alzo moeten zij de tijd van hun geboorte afwachten. En inwendig werden zij door addertongen kapotgebeten en uitwendig gepijnigd in de smerige bron met grote koude. En toen dan de tijd kwam dat de arme zielen, zowel vrouwen als mannen, de snode vrucht moesten baren, kwam er van hen een jammerlijk geschreeuw zodat het in de afgrond van de hel weerklonk. En niet alleen geschiedde deze geboorte uit die kanten waar het naar hun aard en die van de adders is, doch ook uit armen, benen, harten, ogen, oren, mond en uit alle ledematen. En hetgeen uit hen geboren werd, waren slangen en adders en hete, brandende hoofden, spitse bekken. Daarmede verscheurden ze allen die stonden waar ze naar buiten braken. Deze adders hadden ook gekromde staarten als vishaken,

ſchen Das tier gieng auff ein pfütz die wz mit eyß
gefroren vnd was ſelen es begreiffen kund die ver
ſchland es all in ſeinem halß Vnd wañ die armē
ſelen die warent in dem bauch des tiers zů nichtē
wurden ſo ſpeyet ſy dañ das tier wider auß ſeinē
halß in die pfütz da wurden ſy anderweid erneü-
weret zů newer peī vñ alle die ſelē baide mañ vnd
frawen die in die pfütz kament auß dem tier die he
ten alle ſament tier ſchlangen vnd natern in irem
leib empfangen der geburd můßten ſy warten zů
gleicherweiß als ein fraw ein kind vō einē mann
empfahet vnd beitet mit ſchwerer burd der zeit ꝺ
gepurd die ir geſetzt iſt alſo müeſſen ſy der zeit irer
geburd warten vnd wurden inwendig mit nat-
ter zungen zerpiſſen vnd außwendig gepeiniget ī
der faulen pfütze mit groſſer költe Vñ wañ dann
die zeit kam das die armen ſelen beyde frawen vñ
mañ die ſchnöd frucht geberen ſolten ſo ward vō
in ein jamerlich geſchrey daz es erſchall in dem ab
grund der hellen. vnd nit allein geſchahe diſe ge-
purt auß den ſeyten nach dem vnd der natern na-
tur iſt. ſunder auch auß armen. bainen. hertzē au
gen. oren. mund. vñ auß allē glidern. Vñ dz vō
jnen geborē warde. dz warē ſchlangē vñ natern
vñ hetē prinnende heüpter ſpitzig ſchnebel da mit
zerriſſen ſi alle die ſtet da ſi herauß prachēt. Diſe na
tern hetē auch gekrümpt ſchwētz alz die fiſchāgel

waarmede ze bij het uitwerpen de arme zielen verscheuren. En toch konden zij de kromme haken er niet uit krijgen. En van de arme zielen verscheurden ze met hun vergiftigde ijzeren bekken de aderen en ledematen. En toen er dan het allergrootste geschreeuw was van de adders en dieren en in het bijzonder van de arme zielen die de pijn leden, was er in de duivels in het geheel geen barmhartigheid geweest die hen erbarmd had, toen uit al hun ledematen onreine en menigerlei dieren kropen, zodat zij zeer jammerlijk werden gepijnigd. Toen ik al die jammerlijke pijn zag, sprak ik tot de engel: "Ik smeek je, lieve heer, zeg mij, wat hebben de arme zielen gezondigd die deze grote pijn lijden?" Daarop antwoordde mij de engel: "Nu heb ik je onlangs gezegd, dat voor geestelijke lieden die God geëerd hebben met gunsten en met veel goede werken; geestelijke en wereldlijke lieden die in een goddelijk leven en in vrees en in dankbaarheid voor de genade Gods geleefd hebben; de vreugde groter zal zijn in het hemelrijk dan voor andere mensen die overtreden en leven zonder vrees voor God. Zij hebben vele gaven ontvangen hier op aarde van God als goede vermaning en dergelijke. Toch gebruiken zij die niet tot Gods eer en verzuimen hier op aarde zonder berouw. Daarom wordt hun pijn aldaar groter dan voor andere mensen die weinig gaven van God ontvangen hebben. Vandaar dat papen, kloostervrouwen, domheren, monniken en geestelijke lieden die in een geestelijk gewaad

damit sy im auß geen die armen selen zerreissen vñ doch nit den krum̄en anglen nicht herauß möchten vñ die armen selen mit iren vergifften eisnin schnebeln ire adern vñ glider zerissen vnd dañ so ward das aller gröst gesch rey võ den natern vñ tieren vnd sunderlich von den armen selen die die pein litten wer in den teüflen ye kein barmhertzigkeit gewesen es hete sy erbarmet weñ auß allen irẽ glidern krochent vnreim vñ maniger ley tier das sy gar jamerlich wurden gepeiniget. do ich die iāmerliche pein alle ersahe. do sprach ich zů dem engel Jch bit dich lieber herr sag mir wz habend die armen selen gesündet die dise grossẽ pein leiden do antwurt mir der engel Nun hab ich dir kurtzlichẽ gesagt das geistlich leüt die got geeret hat an künstẽ vnd an vil gůter werck geistlich vnd weltlich leüt die in einem götlichẽ leben vñ im forchten vñ in danckberkeit der gnaden gotes gelebt haben dz der freüd wirt grösser sein im himelreich dañ an der menschen die da übertreten vnd leben on götlich forcht vñ haben vil gaben empfangẽ hie auff erden võ got als gůte vermanũg vñ d gleichẽ vñ prauchẽ doch d nit zů d ere gots vñ versaumẽt sich hie auf erdẽ on rew so wirt ir pei dört grösser dañ andẽ menschẽ die wenig gabẽ võ got empfangen habent darumb dz pfaffen. klosterfrawen. thům herrẽ münich geistlich leüt die ĩ einẽ geistlichẽ kleid

God voor de grote genade niet dankbaar zijn en een zondig leven voeren met onkuisheid, hovaardigheid en andere zonden, allen deze pijn ondergaan. Daarin worden al hun ledematen verscheurd door adders en door slangen. Ziel, je moet weten dat deze pijn eigenlijk van diegenen is, die op aarde onkuis leven, zij het vrouwen of mannen, geestelijk of wereldlijk. Omdat je op aarde onkuis geleefd hebt, kun je met niets deze huidige pijn vermijden. Je moet thans terstond naar binnen." Daar stonden meer dan honderdduizend duivels. Die grepen mij en gaven mij aan dit dier. Dat verslond mij. Doch de pijn die ik leed, was jammerlijk en onuitsprekelijk. Daarop kwam het tot de geboorte, dat ik uit alle ledematen adders en slangen moest gewinnen.

Hier kwam Tondalus' ziel tot het bad van de eeuwige dood:[3]

[3] De afbeelding lijkt hier niet betrekking op te hebben.

got der groſſen genadẽ mit danckber ſeind vñ ein
ſüntlich leben füeren mit ď vnkeüſchheit. hoffart
vnd andern ſünden darvm̃ kum̃ent ſy alle in diſe
peĩ dariñ werdent all ire glider zeriſſen võ natern
vnd võ ſchlãgen. Sele du ſolt wiſſen dz diſe pein
eigentlich deren iſt die auff erden vnkeüſchlich lebẽ
es ſeyen frawen oď mañ ſy ſind geiſtlich oď welt-
lich darūb dz du auf erdẽ vnkeüſchlich gelebt haſt
darūb kanſtu mit nichte diſe gegẽwirtige peĩ ver
meiden du můſt yetzūnd darein zehand da ſtůñdẽ
mer dañ hundert tauſent teüfel die gaben vnd be-
griffent mich dẽ ſelbigen tier dz verſchland mich
aber wz peien ich laide wz iãerlich vñ vnanſpre-
chẽlich Do es kam an die geburd das ich auf allẽ
gelideren natern vnd ſchlangen gewiñen ſolt.
¶ Hie kã Tõdalus ſel zů dẽ bad des ewigẽ todes.

Daarop kwam de engel mij te hulp en troostte mij vrolijk en sprak: "Kom thans, gij lieve ziel. Deze pijn zult ge nimmer meer lijden." En hij beduidde mij hem na te volgen. En toen ik hem lang naliep en niet wist waar ik terechtkwam, en niet meer zag dan de schijn van de engel, kwamen wij aan een nauwe brug. Die liep van een hoge berg. En hoe meer ik liep, hoe verder ik naar beneden kwam en hoe minder ik erop vertrouwde wederom naar boven te komen. Daarop sprak ik tot de engel: "Ik smeek je, lieve heer, aangezien wij zoveel jammerlijke pijn hebben gezien, waar zal deze angstwekkende brug ons dan heen leiden?" Daarop sprak de engel tot mij: "Deze weg die wij thans belopen, brengt ons naar de hel en naar de eeuwige dood." Daarop sprak mijn arme ziel: "Aangezien deze weg zo smal en hard is en wij niemand zien lopen op deze weg voor ons, noch achter ons; waarom zegt ons dan de Schrift dat de weg naar de eeuwige dood zeer breed is en er veel mensen overheen lopen?" Daarop sprak de engel: "De Schrift spreekt ons niet over deze weg waarop wij thans lopen, doch de Schrift bedoelt een zondig leven aan hovaardigheid, aan gierigheid, aan onkuisheid, aan toorn, aan haat, aan overmatig eten, aan overmatig drinken. Er zijn helaas velen die zulke zonden en slechtheid begaan. Die gaan allen de weg naar de eeuwige dood, wanneer zij met berouw niet tot inkeer komen. Zie, ziel: van de weg der zonden komt men

¶ Do kame mir der engel zů hilff vñ trőstet mich frőlich vnd sprach. Nun kum̃ du liebe sel dise pein soltu nit mer leiden vnd hieß mich im nach volgē vnd do ich im lang nach gieng vnd wißt nit wa ich hin kam vnd nit mer sahe dañ den schein von dem engel Do kamen wir an einen engen steg der gieng von einem hohen berg. vnd ye mer ich giēg ye verrer ich hin abkam vnd ye mynder ich getrau wet hin wider auff zů kummen Do sprach ich zů dem engel ich bitte dich lieber herr seyd wir so vyl jamerlicher pein haben gesehen wo will vnß dañ diser engstlicher steg hin laiten Do sprach zů mir der engel Disen weg den wir yetzund geen der pr-inget vns zů der hőllen vnd zů dem ewigen tode Do sprach mein arme sel seid diser weg so eñg vñ hert ist vnd wir niemand sehen wandlē an disem weg vor vns noch hinder vns warūb sagt vns dañ die geschrifft das der weg zů dem ewigē tod gar weit sey vnd vil menschen wandlen darüber Do sprach der engel die geschrifft sagt vns nit vō disem weg da wir yetzund an geen sunder die ge-schrifft meint ein sündig leben an hoffart an geiti keit an vnkeüschheit an zorn an haß an über essen an über trincken der ist layder vil die sőllich sünde vnd boßheit treiben die geen alle den weg zů dem ewigen tod ob sy nit rewen nit widerumb kerēt Sihe sel von dem weg der sünden so kompt man

tot de grote verdoemenis der eeuwige pijn." Daarop sprak de engel: "Volg mij na." Toen gingen wij een lange, bedroefde weg. Die bracht ons naar een jammerlijk dal. Daar zag ik vele smeden en ijzer, en in smederij hoorde ik een jammerlijk geschreeuw van zielen en duivels. Toen sprak ik tot de engel: "Ach, lieve heer, hoor je dat?" Daarop sprak de engel: "Ja, ik hoor het zeer goed." Toen sprak ik tot de engel: "Hoe heet dan die pijn?" Daarop sprak de engel: "Daar woont een smid. Die heet Vulcanus. Hij trekt menige ziel naar zich toe, die hij zeer fel pijnigt." Toen sprak ik: "Kom ik ook tot deze pijn?" Daarop sprak de engel: "Ja", en hij ging mij voor en ik hem achterna. En toen wij er dichtbij kwamen, liepen de smeden ons tegemoet met vurige tangen en wierp mij in de gloed boven in de oven. Daar zaten meer dan honderdduizend zielen in. Vervolgens namen zij de blaasbalg en bliezen de kolen net zolang aan, tot wij arme zielen wegvloeiden als water. Vervolgens namen zij met de tangen tien, twintig, dertig of honderd zielen, legden hen op een aambeeld en sloegen hen met de hamers net zolang, tot ze uit één stuk waren. En de arme zielen konden niet sterven. Zij verlangden de dood, doch hij kon hun niet geworden. Daarop namen de andere smeden hen en onderzochten of zij genoeg hadden. Dan wierpen zij die in de gloeiende vorken en smeedden hen veel steviger dan de anderen deden. Daarna kwam

zů der grossen ver damnuß der ewigen pein Do sprach der engel so volg mir nach do giengē wir einen lāgen betrüebten weg der bracht vns zů eynē iemerlichen tal da sahe ich vil schmid vñ eisen vnd in den schmitten hort ich ein iamerlich geschrey von selen vnd teüfelen Do sprach ich zů dem engel Eya lieber herre hörest du das. Do sprach der engel ia ich hör es gar wol Do sprach ich zů dem engel wie heißt dann die pein. Da sprach ð engel do wonet ein schmid der heyßet Fulcanus der zeühet manige sel tzů im die er gar sere peyniget. Do sprach ich sol ich auch in dise pein Do sprach der engel ia. vnnd er gieng mir vor vnnd ich im nach. vñ da wir hinzů kamen do lieffent vns die schmid entgegē mit feürigen zangen vñ wurffent mich in die glůt zů oberst in dē ofen da waren mer dañ hūdert tausent selen iñen do näen sy die plaßbelg vñ pliesent die kolen so lāg biß wir armē selen zerunnen als wasser do namen si mit den zangen zehen xx xxx oder hundert selen vnd legeten sy auff einen amboß vnnd schlůgen sy mit den hemeren so lang biß ein stuck darauß wardē vñ die armen selen kunden nit sterben sy begeretē des todes aber er kūd in nit werden Do namen sy die andern schmid vnd versůchten sy ob sy genůg hetē so wurffen si die ī die glüeendē gablē vñ schmitē si vil vester dañ die andn tetē darnach kā

mijn engel en voerde mij uit de pijn, troostte mij en sprak: "Je hebt grote pijn geleden, doch Gods barmhartigheid heeft je behoed voor veel grotere pijn die je verdiend had. En alle zielen die je gezien hebt, verbeiden de dag des oordeels, doch de zielen die je nog zult zien, zijn thans veroordeeld tot de eeuwige dood, want je bent nog niet gekomen tot de ware hel." Toen nam de engel mij bij de hand en voerde mij een lange weg op. Daar kwamen wij bij een plek waar een grote koude was en een ondraaglijke stank. Toen meende ik dat de aarde bewoog. Vervolgens zei ik in grote vrees: "Lieve heer, wat betekent dat, dat ik door de aardbeving niet op mijn voeten kan staan. Ik ben zo bevreesd, dat ik u niet kan toespreken." En toen ik aldus in bedenking stond, dorst ik mij van vrees niet te roeren en bad de engel om antwoord. Daarop verdween hij zo snel voor mijn ogen, dat ik hem niet kon zien, waarop ik allereerst schrok dat hij mij in zulk een vrees achterliet, doch ik kon niets anders doen, dan dat ik ging twijfelen aan de barmhartigheid van God, mijn heer en schepper. Want ik, arme ziel, was op de rechte weg of het pad, alwaar er niemand anders was dan die mij wilde leiden naar de ware afgrond van de hel, waar zich dan verstandigheid noch wijsheid, noch nut voordoet. Daarom was ik zonder troost en zonder raad, aangezien Gods hulp aan mij onttrokken

mein engel vnd füeret mich auß der pein vnd trö
stet mich vnd sprach Du hast grosse pein erlitten
doch hat dich gotes barmhertzigkeyt behüet vor
vil grosser pein die du hetest verdient. vñ alle die
selē so du gesehē hast die beitē des iungsten vrteils
aber die selen die du noch sehen wirst die seind ye-
tzund verurteilt zů dem ewigen tod wenn du bist
noch nit kumen zů der rechten höllē Do nā mich d
engel bey der hād vnd fürt mich nach im einē lan
gen weg do kāen wir an ein stat do wz grosse kelt
vñ vnleidenlicher gestanck do gedaucht mich die
erd beweget sich Do sprach ich in grosser forcht.
lieber herr was bedeüt das das ich vor erdpidem
nit gesteen kan auff meinen füessen ich bin also in
forcht dz ich dir nit zů sprechen kan. vñ do ich al-
so in bedenckūg stůnd getorst ich mich vor forcht
nit rüeren vñ baitet des engels antwurt Do ver
schwand er so schnell vor meinen augen dz ich in
nit kund sehē do erschrack ich aller erst dz er mich
in söllicher vorcht ließ doch kund ich im nit thůn
dañ das ich iñ verzweifiung kā an der barmher-
tzigkeit gots meines herren vñ schöpfers wañ ich
arme sele was auff dem rechten weg oder pfate d
da was geen vñ mich füeren wolt in den rechten
abgrundt der höllē. da dañ weder klůgheit noch
weißheit noch nutz anligt darumb wz ich on tro
st vnnd on rat die weyl mir gottes hilff entzogen

was. Terwijl daar een tijdje verstreek in droefenis, hoorde ik zeer velen wenen, schreeuwen en huilen. Ik hoorde ook een grote donderslag waarvan deze ganse wereld schrok en ik keerde mij om en luisterde waar het jammerlijke geschreeuw was. Daarop werd ik het gewaar in een groeve. Die was vierhoekig als een reservoir. Uit de groeve kwam een stinkende rook. Die reikte tot in de wolken. In de rook en in de vlammen waren meer dan honderdduizend duivels en zovele zielen. Die vlogen als de vonken in een vlam de wolken in en vielen dan

wederom naar beneden de groeve in, als in een brandende oven bij de duivels en zielen bij elkander. En toen ik dit gejammer zag, wilde ik wederom achteruit treden, doch ik kon mijn voeten niet opheffen van die plek. En toen ik dit dikwijls geprobeerd had en niet kon lopen, scheurde ik mijn vlees van het gezicht, schreeuwde

wz da ein klein weil vergieng in der betrüebnuß
da hort ich weinen ſchreien vñ heülen gar vil ſelē
ich horte auch ein groſſen donerſchlag von dē al-
le diſe welt erſchracke vñ ich keret mich vmb vnd
hort wo das jamerlich geſchrei were Do ward
ich es gewar in einer grůben die waz viereckket alz
ein ciſtern auß ꝺ grůben gieng ein ſtinckenꝺ rauch
ꝺ raichet in die wolcken in dē rauch vñ ī dē flamē
warēt mer dañ hundt tauſent teüfel vñ ſouil ſelen
die flugē alz die funcken in einem flamen ī die wol

kē vñ vielen dañ herwider ab ī die grůben alß in
ein priñendē ofen beyde teüfel vñ ſelen miteinan ꝺ
vñ da ich diſen iamer erſahe da wolt ich wider hī
derſich treten do kund ich meiner füeß kein erhebē
vō der ſtat Vñ do ich dz offt verſůcht vnd mit geē
kūd do riß ich meī fleiſch von den backen vñ ſchry

c j.

luid over mijzelf en sprak: "Ach, dood, waar zij ge en waarom kan ik niet sterven? En waarom heb ik de Schrift niet gevolgd? Ach, hoe jammerlijk heeft deze wereld mij bedrogen." Doch dit jammerlijke klagen hoorden de duivels die in de vlammen waren en op en neer gingen. Zij kwamen met haken, omringden mij, schreeuwden mij toe en spraken: "O, jij arme ziel, je hebt het eeuwige leed verdiend. Waarvandaan kom je naar ons toe? Je hebt ervaren wat pijn en bedroefdheid is. O, welk een veel grotere pijn moet je nog meer ervaren, die je dan wel verdiend hebt met je zondige leven, wegens hetwelk je niet moogt komen tot de levende bronnen. Je mag thans op niemand meer hopen, noch tot iemand vluchten. Je zult ook nimmermeer een licht zien. Er wordt je ook nimmer hulp of barmhartigheid betoond tot je voor de poorten van de hel gekomen bent, waarin je spoedig zult komen. Degene die je hierheen heeft gebracht, heeft je jammerlijk bedrogen. Hij kan je van ons niet verlossen en je zult hem ook nimmermeer zien. Wees bedroefd daarover, jij arme ziel, ween, schreeuw, huil en brand met degenen die eeuwig branden, want jou kan niemand te hulp komen." Daarop zeiden de duivels onder elkander: "Wat staan wij hier? Waarom wachten wij? Waarom dragen wij haar niet de afgrond van de hel in en geven haar aan onze meester Lucifer, de kwade duivel?" De slechte duivels die op mijn arme ziel trapten, waren zwart als de kolen; hun

laut über mich selber vnd sprach Eya tod wo bi-
stu vnd warumb kan ich nit sterben vnd warūb
hab ich der geschrifft nit gefolget eya wie jamer-
lich hat mich betrogen dise welt Do dz iemerlich
klagen die teüfel horten die in dem flam̄en warēt
vn̄ auf vn̄ nider füren die kamēt si mit kreulē vn̄
vmbgabent mich vn̄ flan̄eten mich an vn̄ sprach
en O du arme sel du hast das ewig laid verdient
vō wan̄en kum̄est du her zů vns du hast erfaren
was pein vnd betüebtnuß sey O was vil so gros
ser pein můst du noch mer erfaren die du dan̄ wol
verdient hast mit deinē süntlichen leben vor denē
du nit kum̄en magst zů dē lebendigē prun̄en du ge
darst nun zů niemād mer hoffen noch zů niemād
fliehen du solt auch nim̄er mer kein liecht sehē dir
wirdt auch nim̄er kei hilff od barmhertzigkeit er-
zeiget biß du bist kumē für die portē d hölle i die solt
du zů hād kumē d dich her hat pracht d hat dich jā
merlich betrogē er mag dich von vns nit erlösen
vn̄ du wirst sei auch nim̄ermer sehē darūb du ar-
me sel betrüeb dich wein .schrey .heül vn̄ prin̄ mit
denen die da ewigklich prin̄ent wan̄ dir mag nie-
mand zů hilff kum̄en Do sprachent die teüfel vnd
einand wes steē wir hie wes wartē wir warūb
tragen wir sy nit in abgrundt der höllen vn̄ gebē
sy vnserm meister lucifer die bösen teüfel die meier
armen sel troeten warē schwartz als die kolen ire au

ogen bruin als de vurige vlammen; hun tanden waren wit als de sneeuw. Zij hadden ijzeren klauwen en vleugels als de griffioenen. En toen de gruwelijke duivels mij het allermeeste trapten, verscheen de engel aan mij, kwam tot mij, verdreef alle duivels en gaf mij troostrijke woorden en sprak tot mij: "Verheug je, dochter van het eeuwige licht. Gods barmhartigheid en Zijn goedheid zal je thans bewezen worden. En grote droefenis en pijn zul je nog zien, doch er geen meer lijden."

Hier kwam Tondalus voor de poort van de hel en zag Lucifer:

De engel sprak: "Kom, ik zal je de snode, slechte vijand van de ganse wereld tonen." Daarop ging de engel door de poort van de hel en sprak tot mij: "Kom en zie. Je moet weten dat degenen die hier wonen, nimmer licht hebben, want zij mogen ons niet zien, doch wij zien hen wel." Daarop kwam ik, arme ziel, naderbij en trad met de engel aan de poort

gẽ pruñen als die feürigẽ flam̃ẽ ir zen warẽ weiß
als der schnee mit eysnin klawen vñ hettẽ flügel
als die greiffen. Vnd do mir die greülichen teüfel
aller meist troetẽ do erschin mir ð engel vnd kam
zů mir vñ vertib die teüfel all vnd gab mir trostli
che wort vñ sprach zů mir Freü dich tochter des
ewigen liechtes gotes barm hertzigkeit vñ sei güe
te die soll dir nũ bewisen werdẽ vñ grosse betrüeb
nuß vñ pei soltu noch sehen aber ir keie merl eiden.
¶ Hie kã Tõdalus für die port ð höll vñ sahe lucifer

¶ Der engel sprach kum̃ ich will dir zeigẽ den sch-
nödẽ bösen veind aller welt Do giẽg ð engel i die
port ð höll vñ sprach zů mir kũ vñ sihe du solt wisẽ
dz die die hie wõent nim̃er kei liecht habẽ wañ sy
mügẽ vns nit sehẽ aber wir sehẽ si wol da gienge
ich arme sel hĩzů vñ trat mit dẽ engel an die portẽ

c ij.

van de hel en zag in de afgrond. En welke menigerlei pijn ik aldaar zag en hoorde, al had ik honderdduizend hoofden en had ieder hoofd duizend tongen, dan konden die mijn pijn niet zeggen die ik zag. Ik zag Lucifer, de vorst van de hel, die een vijand is van deze ganse wereld. Zijn grootte is boven alle grootte der dieren die ik ooit tevoren gezien had. Het gruwelijke monster kan ik met niemand vergelijken. Dat gruwelijke dier heeft duizend handen en iedere hand was honderd el lang. En ellendikke tenen en aan iedere hand twintig vingers. En iedere vinger was honderd span lang. En dikke tenen en iedere nagel een el lang. En hetzelfde getal qua lengte en dikte heeft het ook aan zijn voeten. Het heeft ook een lange bek en een gruwelijk lange staart als een lintworm. Die was gescherpt om de arme zielen te schaden. Dit gruwelijke monster lag gesperd op een ijzeren rooster. Daaronder lagen kolen en was er een groot aantal der duivels die het monster met blaasbalgen aanbliezen. Rond dit dier stonden zovele zielen, dat het een wonder was dat er zovele in de wereld waren, van begin tot het einde. Dit monster lag op het rooster gebonden en wordt aldus gebraden. En van ware grimmigheid werpt het zich om, van de ene zijde naar de andere, zodat de ganse hel schudt. Dan wordt het zo grimmig en zo kwaad, dat het om zich heen grijpt

der höllen vnd sahe in den abgrunudt. vnd was
manigerley pein ich da sahe vnnd hort vnnd het
ich hundert tausent heübter vnnd het yegkliches
haubt tausent zungen die kündent die mynst pein
mit gesagen die ich sahe. ich sahe lucifer der höllen
fürst der ein feind ist aller diser welt vnd sein gröss
ist über alle gröss der tier die ich vor ye gesehen het
den greülichen valant kan ich nyemant gleichen
daz selb greülich tier het tausen t hend vnd ein yeg
kliche hand was hundert elen lanck vnd zehen elẽ
dick vnd ein yegkliche hand zweintzig finger vnd
yegklicher finger was hundert spannen lanck vñ
zehen dick vñ yegklicher nagel einer elen lanck vñ
die selb zal von lenge vnd dicke hat es auch an sei-
nen füessen Es hat auch ein lang maul vnd einen
greülich en langẽ schwantz als ein lintwurm der
was gescherpfft den armen selen zů schaden Der
sel b greülich valant lag gesperret auff einẽ eisnin
rost darunder lagen kolen vnd warent ein grosse
zal der teüfel die dem valant mit plasbelgen vnd
pliesent Vmb das selb tier stůndent vil selen das
es wunder was das ir sovil in der welt was võ
anbegiñ biss an das ende. der selb valant lag auff
dem rost gepunden vnd wirt also gebraten vnd
võ rechter grimikeit wirfft er sich vmb von einer
seittẽ zů ð andern dz sich die gantz höll erschütt vñ
wirt dañ so griñ vñ so böss vñ greiffet vmb sich

met zijn vele handen. En de zielen die het grijpt, verscheurt en verplettert het allen als poeder en blaast ze met zijn vurige, stinkende adem om zich heen in menigerlei pijn. En wanneer dan dat dier zijn kwalijke adem inzuigt, volgen alle zielen het. Die het voorheen met zijn adem verspreid en weggeblazen heeft, verslindt het met zwavel en pek, en de zielen die zijn handen willen ontvluchten, doorsteekt het allen met zijn staart, en op zulk een wijze steekt het dier zichzelf en pijnigt en slaat en wordt geslagen. Het verdoemt en is verdoemd. En toen ik deze duivel lang aanzag, sprak ik tot de engel: "Zeg mij, lieve heer, hoe heet dit gruwelijke monster?" Toen zei de engel: "Zijn naam is Lucifer en hij is het eerste schepsel dat God ooit geschapen heeft en een lichtdrager heette voor alle engelen van zijn grote, schone statuur. En hij heeft ook gewoond in de lucht der hemel. Zou hij ontbonden worden, dan zou hij hemel en aarde tot de laagste hel bedroeven. En de grote scharen die om hem heen staan, dat zijn voor een deel duivels en het andere deel zielen uit Adams tijd, die allen veroordeeld en vervloekt zijn, want zij zijn degenen die naar Gods barmhartigheid nimmer gestreefd hebben, noch in God geloofd hebben met woorden of met werken. Zij wilden nimmer God terzijde staan. Daarom zijn zij thans veroordeeld. En er wachten nog vele anderen die hun gelijk zijn op

mit ſein vil henden vnd was ſelen er ergreifft die
zerreiſt vñ zertruckt er all als puluer vnd plaſet ſy
mit ſeinem feüirigen ſtinckendẽ atem vmb ſich in
manigerley pein vnd wañ dañ das ſelbig tier ſei
bőſen atem an ſich zeücht ſo volgen im alle die ſelẽ
nach die es vor alſo mit ſeinẽ atem zerſpreit vñ zer
plaſen hat die verſchlint es mit ſchwebel vñ bech
vnd weliche ſel von ſeinen henden wolt empflie-
hen die erſtach es all mit ſeinem ſchwantz vnd in
ſőllicher weiß ſticht das ſelb tier ſich ſelber vnnd
peiniget vnd ſchlecht vnd wirt geſchlagen es ver
dampt vnd iſt verdampt Vnd da ich diſen teüfel
lang anſahe do ſprach ich zů dem engel ſag mir lie
ber herr wie heiſt diſer greülicher val andt Do ſp
rach der enngel ſein nam iſt lucifer vnd iſt die erſt
creatur die got ye erſchůff vñ hieß ein liecht trager
vor allen englen võ ſeiner groſſen ſchőne halben
vñ hat auch gewonet in dem lufft der himel wer
er entpunden er wurd himel vñ erd biß zů der ni-
deren hőllen betrüeben Vñ die groſſen scharẽ die
vmb in ſteend das ſeind ein teil teüfel vnd das an
der teil ſelen von adams gezeiten die all verurteilt
vnnd verflůchet ſeind wann ſy ſeind die die nach
gots barmhertzigkeit nie geſtrebt noch an got ge
laubten mit worten oder mit wercken woltẽ nie
bey got ſteen darumb ſeind ſy yetzunnd verurteilt
vnnd beiten noch ander vil die in gleich ſeind auf

aarde, die God menen te dienen met woorden en die God loochenen met de werken als echtbrekers, woekeraars, rovers, moordenaars, spelers en dieven. En allen die berouw, biecht en boete verzuimen, komen het allereerst in de kleine pijn die je tot nu toe gezien hebt. Daarna worden zij gevoerd naar de grote pijn en lijden zulk een pijn met Lucifer, hun heer, die zij gediend hebben, immer en eeuwig. Ook komen in deze jammerlijke pijn briefvervalsers en alle bisschoppen, abten, decanen, priors, papen en alle ongelovigen van deze wereld, zoals keizers, koningen, hertogen, graven, vorsten, ridders en knechten, belastingontvangers, burgemeesters, ambtenaren, rechters, voogden en dergelijke, niemand uitgezonderd, geestelijke noch wereldlijke, die dat met hun zondige leven verdiend hebben en God niet erkennen. En degenen die daarin komen, gaan eeuwig verloren, omdat zij met vreemd goed omgaan en daar gebruik van maken met onrecht en dat niet teruggeven. Ook worden de machtigen vervloekt, omdat zij de macht die zij van God hebben, onterecht voor zichzelf gebruiken, want zij willen niemand geloven dan zichzelf. De Schrift spreekt erover, dat de machtigen en grote machtigen grote pijn moeten lijden." Daarop sprak ik tot de engel en vroeg: "Lieve heer, je zegt dat macht hun door God wordt gegeven. En als God hun die geeft, waarom moeten zij dan van God

erden die got glauben zů dienen mit worten vnd die gottes verlaugnen mit den wercken als die ee precher. wůchrer. rauber. mord. spiler. dieb. vnd alle die sich versaumen an der reü beicht vnd bůß die kumen zům aller ersten in die cleinē pein die du bißher gesehen hast Darnach werdent sy gefüert in die grossen pein vñ leident söliche pein mit lucifer irē herren dem sy gedient habē ymer vñ ewiklich Auch kumēnt in dise iamerliche pein brieffelscher vnd all die bischof. abt dechant pröbst prior pfaffen vnd alle vngelaubigen diser welte als keyser. küng hertzogen. grafen. fürsten. ritter vñ die knecht schutheissen. burgermeister. amptmā. richter. fürmünder. vñ der gleich niemend auß genōmē geist ich noch weltlich die dz mit irē süntlichē leben verdient habē vnd got nit erkeñen. vnd die darein kument werden ewigklich verlorn darūb das sy mit fremdē gůt vmbgeen vnd sich des geprauchen mit vnrecht vnd gebent das nit wider auch werdent die gewaltigen darumb verflůcht das sy des gewalts den sy haben von got sich vnrecht prauchen wañ si wöllent niemādt glauben dañ in selber darūb spricht die geschrifft Dz die gewaltigen vnd groß mechtigen müessen grosse pei leiden Do fraget ich den engel vnd sprach Lieber herr du sprichst. das gewalt werde in geben von got vnd gibt sy in got warūmb sölen sy von got

eeuwig gescheiden zijn?" Daarop sprak de engel: "De macht die God aan de machtigen geeft, is niet slecht, doch dat de macht slecht gebruikt wordt, dat is slecht." Daarop sprak ik: "Lieve engel, dat aan slechte lieden macht wordt gegeven door God en zij aldus tot hoofden worden gemaakt, hoe komt dat?" Daarop sprak de engel: "Dat is soms de schuld der onderdanen, die het met zonden verschuldigd hebben. Want slechte mensen zijn het niet waardig dat zij goede mensen tot oversten of meesters hebben. Het is ook dikwijls de schuld van goede mensen dat zij slechte meesters hebben. Namelijk op zodanige wijze, dat wanneer de goeden zo zijn, dat zij slechte hoofden tot meesters hebben, zij des te vlijtiger hun ziel moeten bewaren en het slechte buitensluiten." "Thans zou ik gaarne weten", sprak ik tot de engel, "waarom Lucifer een vorst genoemd wordt, terwijl noch niemand hemzelf kan helpen, noch hij zichzelf van pijn verlossen." Daarop sprak de engel tot mij: "Niet wegens macht die hij heeft, doch hij heeft de eerste plaats onder alle plaatsen en hellen. Want alle pijn die je gezien hebt, is niet gelijk aan die waar dit monster ligt." Daarop sprak ik: "Dat is waarlijk waar, want de stank en deze gruwelijke aanblik is wat mij meer bedroeft dan al hetgeen ik voordien gezien en geleden heb. Daarom smeek ik u, lieve engel, breng mij hiervandaan wanneer gij maar kunt, want ik zie hier in deze pijn velen van mijn goede vrienden en velen van mijn beste gezellen

dann ewigklich geſcheiden ſein Do ſprach der en
gel den gewalt den got den gewaltigen gybt der
iſt nit böß. aber das der gewalt böſlichen wirdt
gepraucht das iſt böß. Do ſprach ich lieber engel
das böſen leüten wirdt geben gwalt von got vñ
werden zů heübter gemacht wie kompt das Do
ſprach der engel das iſt vnderweilen der vndertã
ſchuld die es mit ſünden verſchuldt habent wañ
böß menſchen ſeind nit wirdig dz ſy gůt menſchẽ
zů oberſten oder meiſter haben es iſt auch offt gů
ter menſchen ſchuld dz ſy haben böß meiſter in ſöl
licher weiß wañ die gůtẽ alſo ſeind dz ſi böſe heüb
ter habẽ zů meiſtern ſo müeſſent ſy deſter fleiſſig-
er ire ſelẽ bewaren vnd das böſt außerwölen Nū
wolt ich geren wiſſen ſparch ich zů dẽ engel war
umb lucifer heißt ein fürſt ſo er im ſelber noch nie-
mant gehelffen kan noch ſ.ch ſelber von pein erlö-
ſen Do ſprach zů mir der engel nit von macht die
er hat ſunder das er die erſt ſtat vnder allen ſtetẽ
ď höllen hat wañ alle die pein die du geſehen haſt
die iſt diſer nit gleich da diſer valant ligt do ſpra
ich das iſt warlich war wa der geſtanck vñ diß
greülich geſicht iſt das betrüebt mich mer wann
alles das ich vor geſehen vnd geliten hab darūb
bit ich dich lieber engel ſo pring mich von hinnen
ſo du eeſt mügeſt wañ ich ſ:he hie vil in diſer pein
meiner gůten freünd vñ vil meiner lieben geſellen

van het gezelschap dat mij vroeger goed bevallen was, van wie ik thans zeer gruwel. En ik weet voorwaar, dat ik met hen moest lijden wanneer Gods barmhartigheid mij niet behoed had." Daarop sprak de engel tot mij: "Keer thans wederom en kom, jij zalige ziel, tot je rust, want God heeft je genade betoond. Je zult geen pijn meer lijden, tenzij je die op aarde verdient. In deze tijd heb je Gods werk gezien waarmede Hij zijn vijand pijnigt, die niet Zijn wil doet en Zijn gebod breekt. Thans moet je de vreugden zien die God Zijn vrienden bereid heeft, die op aarde Zijn wil met liefde doen." Toen keerde ik mij af van alle pijn die ik gezien had en volgde de engel na. Terstond kwamen wij uit de duisternis in een schoon licht. Daar vloog van ons alle stank weg en ik kwam van zorgen in zekerheid, van droefenis in vreugde, ook van pijnen en angsten en van alle schadelijke dingen die mij angstig gemaakt hadden. En ik vond het een groot wonder dat deze grote droefenissen zo snel veranderd werden in zo grote vreugde, en ik sprak tot de engel: "Mijn lieve heer, ik smeek je, zeg mij waarom deze pijn en angstigheid zo snel en spoedig verdwenen is en veranderd geworden. Ik was blind en zag, en ik was bedroefd en thans verheug ik mij. Ik heb tot nu toe onder grote stank geleden, en thans ruik ik een goede geur. Ik heb zeer gevreesd, en thans ben ik veilig." Daarop sprak

der geſellſchafft mir vormals wolgefallẽ hat vor
den mir nun ſer grauſet Vñ ich weiß fürwar daz
ich mit in müeßt leiden het mich gotes barmher-
tzigkeit nit behüet Do ſprach zů mir der engel nun
kere wid vñ kum̃ du ſelige ſel in dein růe wañ got
hat dir genad getan kein peĩ ſoltu mer leidẽ du ver
dieneſt ſy dañ auff erden diſe zeit haſtu geſehẽ got
tes werck da er ſein veind mit peiniget die mit ſein
willen thůnd vñ ſeĩe gebot prechent Nun ſoltu ſe
hen die freüden die got hat bereit ſeinen freünden
die auff erden ſeinẽ willen mit liebe thůnd Do ke-
ret ich mich võ aller peĩ die ich het geſehen vñ vol
get dem engel nach . zehãd kamẽ wir auß der vin
ſternuß in eĩ ſchõne liechte da flohe võ vns aller ge
ſtãck vnd ich kam võ ſorgen in ſicherheit von be-
trüebnuß in freüd auch von peinen vnd angſten
vñ von allen ſchedlichen dingen die mich angſt-
lich hetẽ gemacht Vnd mich nam groß wunder
dz die groſſen betrüebnuſſen ſo ſchnell verwãdlet
wurden in ſo groſe freüd vñ ich ſprach zů dem en
gel Lieber herr meier ich bit dich ſag mir wauon
iſt diſe peĩ vñ angſtlicheit ſo ſchnell vnd bald ver-
gangen vñ verwandlet worden Jch was plind
vnd geſahe vñ ich wz betrüebt vnd nun freüe ich
mich ich hab biß her geliten groſſen geſtanck nun
bin ich ſchmeckẽ gůten geſchmack Jch habe mich
gar ſere gefürchtet nun bin ich ſicher Do ſprach

de engel tot mij: "Jij, gezegende ziel, verwonder je niet, want de hoogste hand van God heeft alle dingen gans snel en spoedig veranderd.

Thans[4] zullen wij een andere weg belopen, opdat wij in ons rijk komen. Loof daarom God en volg mij na. Daarop zag ik een hoge muur en onder de muur bovenmate vele zielen van vrouwen en mannen. Zij leden grote koude en regen en gure wind. Ook door honger en dorst waren zij zeer bedroefd. Toch hadden zij zeer fraai en aangenaam weer en letten niet op stank. Daarop sprak de engel: "Hier zijn de zielen die met grote karigheid een beschut leven voerden en toch met aards goed geen aalmoezen gaven. Daarom moeten zij deze pijn lijden. Daarna worden zij gevoerd naar de eeuwige zaligheid." Daarna liepen wij lang en kwamen bij een poort

[4] De afbeelding hierboven is een aantal pagina's eerder ook opgenomen.

21

d' engel zů mir. Du gebenedeüte sel laß dich nicht
verwunderē wañ des höchstē gotes hand hat al
le ding gar schnell vnd bald verwandlet.

Nun sollen wir einen anderen weg geen das wir
kuñen in vnser reich des lobe got vnd volge mir
nach Do sahe ich ein hohe maur vñ vnd' der mau
ren auß der massen vil selen von weiben vñ mañ
en die liten grossen frost von regē vñ saurem wīd
auch von hunger vñ durst waren sy sere betrüebt
doch heten sy gar schön vñ heiter wetter vñ ach-
teten keis gestancks Do sprach der engel hie seind
die selen die mit grosser karckheit ein sicher lebē fůr
ten vñ doch mit irrdischem gůt kein almůsen ga-
bent darumb so müessent sy dise peī leidē darnach
so werden sy gefüert in die ewigen seligkeit Dar-
nach giengē wir lāg vñ kamē an ein port die thet

die voor ons openging. Toen wij naar binnen kwamen, zag ik een zeer paradijselijk veld dat vol bloemen was en vol goede geuren. Daar waren met vreugde zovele zielen in, dat niemand ze kon tellen, van vrouwen en mannen. Daarin was het nimmer nacht en de zon ging nimmer onder. Aldaar was ook een bron van het levende water. Daar vergat ik al mijn leed, want daar was een onmetelijk grote vreugde, en sprak ik met grote vreugde en innigheid deze woorden: "De naam van Onze-Lieve-Heer Jezus Christus zij geloofd vanaf deze stond, immer en eeuwig, want Hij heeft mij verlost van de eeuwige dood en heeft mij gevoerd naar een vreedzaam land van Zijn heiligen. Thans erken ik allereerst dat de woorden van de Heilige Schrift waar zijn. Die spreken over alle vreugde die God bereid heeft voor degenen die Hem op aarde liefhebben. Die kan geen oog volledig zien, of geen oor horen, of geen hart zich volledig indenken."[5] Daarop sprak ik tot de engel: "Zeg mij, lieve heer, wat voor zielen wonen hier binnen, en hoe wordt deze bron genoemd?" Daarop sprak de engel: "Hier wonen goede lieden. Hoewel zij van alle pijn verlost zijn, zijn zij evenwel niet waardig voor de vreugde van deze bron die je ziet. En deze bron heet het levende water. Wie het ooit proeft of probeert, heeft nimmermeer dorst en zal ook eeuwig leven." Daarop gingen wij verder. Toen zag ik mensen die ik goed kende. Onder dezen

[5] Onduidelijk of het citaat hier eindigt, of iets eerder.

sich selber gegen vns auf Do wir hinein kament
da sahe ich gar ein wunigklich veld das was vol
plůmen vnd vol gůts geschmacks da warent in
nen mit freüden so vil selen das sy niemand ertzelē
kund von frawen vnd mañen dariñ ward es nī
mer nacht vnd die suñ gieng nymer zů gnaden da
was auch ein pruñ des lebendigē wassers da ver
gaß ich alles meines leides wañ da was vnmeß
lichen grosse freüd vnd sprach mit grossen freüdē
vñ iñigkeit dise wort Der nam vnsers lieben her
ren jhesu cristi seye gelobt von diser stūd ymer vñ
ewigklich wañ er hat mich erlößt von dem ewi-
gen tod vñ hat mich gefüert in eī fridlich land sey
ner heiligen Num erkeñ ich aller erst das die wort
der heiligen geschrifft war sind die da sprechen al
le die freüd die got beryet hat denē die in auff erdē
lieb haben die kan kein aug vol sehen oder kein ore
hören od kein hertze voldencken Do sprach ich zů
dem engel Sag mir lieber herr was selen wonēt
hie iñen vnd wie ist diser pruñ genant do sprach
der engel hie wonen gůt leüt wiewol sy von aller
pein erlößt sind si sind aber nit würdig der freüdē
dises prunnens den du sihest vnd diser prunn heis
set daz lebendig wasser der des einest schmeckt od
versůcht den dürst nymmermer vnnd wirt auch
leben ewigklich Do giengen wir fürbaß do sahe
ich menschen die kannte ich wol vnder denē wa-

waren twee koningen. De ene heet Contaber en de andere Donatus. Het verwonderde mij dat ik hen zag en ik sprak tot de engel: "Deze twee koningen zijn machtig en hard geweest op aarde en doodden vijanden, de ene na de andere. Hoe zijn zij vrienden met elkander geworden en hoe hebben zij de vreugde verdiend?" Daarop sprak de engel tot mij: "Contaber is lang ziek geweest en heeft zich aan God gewijd. Hij wilde een monnik worden en aldus in de Orde sterven. En de koning Donatus was lang gevangen en vastgebonden, en gaf door God al zijn goed weg. Daarom wordt hij thans eeuwiglijk getroost." Daarop gingen wij echter een weinig verder. Daar zag ik een huis dat prachtig versierd was aan alle wanden. Zijn dak was van goud, zilver en edelgesteente. In het huis zaten noch deuren, noch vensters. En toch ging eenieder die wilde, naar binnen. Het was ook licht in het huis, alsof er vele zonnen in schenen. Dit huis was wijd en breed. De bekleding was van goud en edelgesteente. Toen ik deze aangename bouw zag, werd ik een gouden stoel gewaar. Die was met zijde omwonden en kostelijk versierd. Op de troon zag ik een koning zitten. Die heette Tormax, met zeer fraaie kleren. Het verwonderde mij en toen ik daar stond, kwamen vele mensen het huis binnen voor de koning en brachten hem gaven met veel goud en vreugde." Toen Tondalus aldus voor de koning Tormax stond, want hij was zijn heer op aarde geweest, kwamen vele priesters

22

rent zwen künig hyeß einer Contaber der ander
donat vnd mich wunderet das ich ſy ſahe Vnnd
ſprach zů dem engel diſe zwen künig ſeind mech-
tig vnd hert geweſen auff erden vnd todt veind
auffeinander wie ſeind ſy freünd miteinand̕ wor
den vnd wie habent ſy die freüd verdienet Do ſp
rach zů mir der engel Contaber iſt lang kranck ge
weſen vnnd hat got verlobt er wölt ein münich
werdē vñ alſo in dē ordē ſterbē Vñ der künig do
natus was lāg gefangē vñ gepūden vñ gab dur
ch got alles ſein gůt darūb wirdt er nū ewiklich
getröſt Do giengē wir aber ein wenig fürbaß do
ſahe ich ein hauß dz wz wuñigklich geziert an al-
alē wendē vñ ſei tach wz vō gold ſilber vñ edlem
geſteī in dz hauß giēg wed̕ thor noch venſter vnd
doch wer wolt d̕ giēg hiein es wz auch liecht ī dē
hauß als ſchinē vil ſuñen dareī diß hauß wz weyt
vnd preit vñ der öſtrich wz von gold vnd edlem
geſtein Vnd da ich diſen luſtigē bau ſahe da war
de ich gewar eines guldin ſtůls der was mit ſei-
den bewundē vñ koſtlich gezyeret in dē tron ſahe
ich ſitzē ein künig der hieß Tormax mit gar ſchön
kleidern es wunderet mich vnd als ich ſtůnd do
kamēt vil menſchē in dz hauß für dē künig vñ bra
chtē ī gabē mit groſſem gold vñ freüdē Do Ton-
dalus alſo vor dē künig Tormaco ſtůnd wann er
wz ſein herr auf erden geweſen do kament vil prie

en andere geestelijke mensen. Die waren gekleed in misgewaad alsof zij de mis gingen zingen. En zij waren zo kostelijk gesierd met goud, zijde en edelgesteente, dat zij een dusdanige glans en schijn gaven toen zij in het huis de kelken, monstransen en kleinodiën voor zich neerzetten, alsof er in het rijk Gods geen grotere glorie en vreugde was, en dat die alleen tot de eeuwige vreugde genoegzaam was. En allen die de koning dienden, knielden voor hem, die sprak: "Wees gebenedijd, het zal u goed gaan. Ge zult gespijzigd worden met het brood van uw handen." Toen sprak ik tot de engel: "Ik vraag mij af, waarom deze koning, die mijn heer op aarde was, zovele dienaren heeft. Onder al dezen kan ik geen herkennen die zijn dienaar is geweest." Daarop sprak de engel: "Deze dienaren die je ziet, zijn niet zijn dienaren geweest, doch het zijn arme mensen die hij zijn aalmoezen heeft gegeven. Daarom wordt hem terug-gegeven van hun handen het eeuwige loon." Toen sprak ik tot de engel: "Ik zou gaarne weten of deze koning na zijn dood ooit geen pijn heeft geleden voor zijn zonden, voordat hij tot deze vreugde kwam." Daarop sprak de engel: "Ja, hij heeft pijn geleden en lijdt nog dagelijks. En verbeid nog een tijdje, dan wordt het je duidelijk wat hij zal lijden." Aldus verbeidde ik een tijdje. Toen werd het fraaie licht donker en al degenen die erin waren, werden zeer sterk bedroefd. En de koning stond op en ging wenend het huis uit.

ſter vñ ander geiſtlich menſchen die warẽt ange
tan mit meß gewand als ſy ſoltẽ meſſe ſingen vñ
warẽ ſo koſtperlich geziert von gold ſeiden vñ ed
lem geſtein das ſy ſölichẽ glätz vñ ſcheī gaben do
ſy in dem hauß die kelch monſträtzen vñ kelinoter
võ in ſatztend ob in dẽ reich gotes keī grőſſer glori
vñ freüd wer dz die alleī zů ð ewigen freüd genůg
ſam wer vñ alle die die dẽ künig dientẽ knietẽ für i
mð ſprechẽd Biß gebenedeyet es ſol dir wol geen
du ſolt geſpeißt werdẽ mit dẽ prot deiner hẽd Do
ſprach ich zů dẽ engel. Mich wundt wauõ dyſer
künig der mein herr auf erdẽ wz alſo vil diener he
te vnð den allẽ kan ich keinen erkeñen der ſein die-
ner ſey geweſen Do ſprache der engel diſe diener
die du ſiheſt die ſeind mit ſeī diener geweſen ſunð
es ſeind arme menſchen den er ſeī almůſen hat ge-
bẽ darumb wirt im wider geben võ irẽ henden
der ewig lon Do ſprach ich zů dẽ engel ich wolte
geren wiſſen ob diſer künig nach ſeinẽ tode ye keī
pein hab geliten für ſeī ſünde ee er zů diſẽn freüdẽ
kame Do ſprach ð engel ja zwar er hat peī gelitẽ
vñ noch teglichen leidet vnnd beyte noch eī kleine
weyl ſo wirt es dir offenbar was er wirt leyden
Alſo beitet ich ein kleine weil do ward das ſchőn
liecht vinſter vnd alle die die darinn warent die
wurden gar ſer betrüebt vnnd der künig ſtůnde
auff vnnd giennge weinent zů dem hauß herauß

Ik ging spoedig naar buiten, hem achterna. Daar zag ik, dat de ganse schaar die voor hem stond hun handen ophieven tot de hemel tot God, en voor de koning baden, en spraken: "O, Gij machtige God, erbarm U over deze koning, Uw knecht. Daarop zag ik deze koning in het vuur branden tot aan zijn navel, en boven de navel was hij gekleed in een harig kleed. Daarop sprak ik tot de engel: "Hoelang moet deze koning die pijn lijden?" De engel zei: "In één dag drie uren. Daarna rust hij eenentwintig uren." Daarop sprak ik: "Lieve engel, waarom lijdt hij deze pijn en niet andere?" Daarop sprak de engel: "Hij brandt in het vuur tot aan zijn navel, omdat hij zijn echtelijke leven besmeurd heeft. Hij is gekleed tot aan zijn navel met een harige doek, want hij heeft een graaf boosaardig laten doden. Om die twee kwesties lijdt hij deze pijn. Anderszins zijn hem zijn zonden alle vergeven, behalve die twee.

giẽg ich ĩ bald nach hĩauß do ſahe ich alle die ſchar
ſo vor ĩ ſtůndẽ die hübẽ all ir hẽd auf ĩ dẽ hĩmel zů
got vñ batẽ für dẽ küng vñ ſprachẽ O du gewal-
tiger got erbarm dich über diſen küng deien kne-
cht Do ſahe ich dẽ ſelbẽ küng ĩ feür priñen biß an
ſeien nabel vñ ober dẽ nabel wz er be klait mit eimẽ
herĩ kleide Do ſprach ich zů dẽ engel wie lãg můß
diſer küng die peĩ leidẽ ꝺ engel ſprach in eĩ tag drei
ſtund darnach růet er aim vnd zweintzig ſtũd Do
ſprach ich lieber engel warũb leidet er diſe peĩ vñ
nit andre do ſprach ꝺ engel darũb priñt er in dem
feür biß an ſeien nabel daz er ſeĩ eeliches leben ver
mailiget hat darumb iſt er bekleit biß an ſeĩ nabel
mit eimẽ herĩ tůch wañ er hat einẽ grafen böſilchẽ
laſſen tödten vñ die zwů ſachen leidet er diſe pein
anderz ſind im ſein ſünd all vergeben on die zwů.

Daarop sprak de engel: "Thans stijgen wij op." En toen wij een weinig verder kwamen, zagen wij een muur. Die was zeer hoog en zeer helder. De muur was gans van zilver en zeer fraai. In deze muur scheen geen poort te zijn en ik wist niet hoe ik daar naar binnenkwam, anders dan met goddelijke kracht. En toen ik daar binnenkwam, keek ik om mij heen en zag de koren der engelen en de heiligen zich verheugen, zeggend: "Ere zij U, Vader; ere zij U, Zoon; ere zij U, Heilige Geest." En alzo zongen mannen en vrouwen die aldaar waren - allen in louter wit gekleed - het allerkostelijkst. Zij verheugden zich in de lof der eeuwige godheid en der Heilige Drievuldigheid. De aanblik van de kleren was wit als de sneeuw, en hun stemmen weerklonken als menigerlei snaarspel van ware zoetigheid. Alles aldaar had dezelfde helderheid, fraaiheid, lustigheid, vrolijkheid, tucht, blijvendheid, eeuwigheid en alle deemoedigheid. Wat zeg ik over de geur der zaligen die de heiligen bezaten, want de geur overtrof alle edele kruiden van zoetigheid en ganse lust. Aldaar was geen nacht en alle droefenis ging weg. Zij brandden allen in de liefde Gods. Daarop sprak ik tot de engel: "Lieve heer, wanneer het je belieft, smeek ik je, laat ons hier in deze rust blijven." Daarop antwoordde mij de engel: "Hoewel hier grote dingen worden gezien, kun je nog veel groter loon verdienen." Daarop sprak ik tot hem: "Mijn heer, welke zielen zijn

Do sprach der engel nun steigen mir hinauf vnd
do wir ein wenig fürbas kamen do sahen wir ei
maur die was zů gar hoch vñ vast klar die maur
waz gantz silbrin vnd vast schön Vñ an der selbē
mauren schin kein port vnd wiß doch nicht wie
ich darein kam dañ von götlicher krafft Vnd als
ich hineī kam do sahe ich vmb mich vnd sahe die
kör der engel sy vnd die heiligen sich frewen vñ sp
rachend Ere sey dir vater ere sey dir sun ere sey dir
heiliger geist vñ also singen mañ vnd frawē die
da waren alle in lauter weiß bekleidet auff daz al
ler kostlichest freüeten sich in dem lob der ewigen
gotheit vnd der heiligē drifaltikeit . der schein der
kleider was weiß als der schnee vñ ire stim̃ erklūgen als manigerley seitenspil von rechter süessig-
keit Es wz da alles gleich klarheit schönheit wol
lustigkeit frölicheit zucht stetikeit ewigkeit vñ alle
demüetikeit wz sag ich von dē geschmack d seligē
da die heiligen jñen warēt wañ d geschmack über
traffē alle edle kreüter mit süessigkeit vñ gantzem
wollust da was kein nacht vnd alle betrüebnuß
gieng hin sy prūñen alle in der liebe gotes Do sp-
rach ich zů dem engel lieber herr ist es dir geuellig
so bit ich dich laß vns hie in dyser růe beleiben do
antwurt mir d engel wiewol hie groſe dīg wer-
den gesehen noch magstu vil grössern lon verdie-
nen Do sprach ich zů im mein herr was selen sind-

dit, die dit grote loon hebben?" Daarop sprak de engel: "Dit loon is voor de echtelijke mensen en met name diegenen, die hun huwelijkse staat niet bevlekken of besmeuren met onbetamelijke echtbreuken en dergelijke zonden. Zij hebben ook hun huishouding zeer goed bestuurd en de tijdelijke goederen met de armen en de pelgrims, en ook met de kerk gedeeld om Gods wil, die op de dag des oordeels zal zeggen: 'Kom, gij gezegenden en bezit het rijk dat u vanaf het begin bereid is. Ik heb honger gehad en gij hebt mij gespijzigd. Toen ik dorst had, hebt gij mij gelaafd. Ik had het moeilijk en gij hebt mij geherbergd.' Want wie het sacrament van het ware huwelijk goed houdt in het leven, verheugt zich in deze roem immer en eeuwig." Verder sprak de engel tot mij: "Het moet zijn dat wij hoger stijgen, opdat wij de heerschappij der zaligen zien." Daarop sprak mijn ziel: "Heer God, ik heb veel genade gevonden in Uw ogen. Laat ons daarom hier blijven in deze vrederijke rust, want ik wil niet hoger stijgen, tenzij het Uw wil is. Want het is mij het allerliefste voortdurend hier te blijven. Want ik verlang ook niet anders, noch beters van God, mijn Schepper en Verlosser." Daarop sprak tot mij de lieve engel: "Het is, dat je ze niet verdiend hebt, maar anders zou je nog veel grotere vreugde en wonderen zien."

24

dises die disen grosen lon habend Do sprach der engel. diser lon ist der eelichen men schen vnd mit namen deren die iren eelichen stand mit verflecken oder vermeilig en mit vnzimlichem eeprechen vñ der sünden Sy habend auch ir gesünde gar wol gereigiert vnd das zeitlich gůt den armen vnd dē pilgrim auch den kirchē mitgeteilt vmb gotes willen der zů dem iungsten vrteil sprechen wirt Kūmet ir gebenedeiieten vnd besitzent das reich das eüch von anbegiñe bereit ist mich hat gehungert vnd ir habent mich gespeiset do mich dürstet habent ir mich gedrenckt ich was ellend vnd ir habent mich beherberget dann das sacramennt der rechten ee wer die wol haltē tůt in dem leben der freüet sich in diser rů ymmer vnd ewigklich Vnd sprach zů mir fürbaß der engel. Es můß sein das wir höher steigen auff daz wir sehē die herschafft der seligen. do sprach mein sele Herre got ich hab vil gnade gefunnden in deinen augen darumb so laß vnns hie beleyben in diser freidenreichen růe. wann ich will nit höher steygen ist es añders deī wille Wann es ist mir aller liebest das wir stetigklichen hye seyen beleiben Wann ich begere auch nicht annders noch bessers von got meinem schöpfer vnnd erlöser Do sprach zů mir der lieb engel wiewol das ist das du sy nicht verdienet hast so würstu noch vil grösser freüd vñ wuñ sehē Dar-

Daarna gingen wij een weinig verder. Toen ik dacht dat ons geen arbeid meer wachtte, kwamen ons vele zielen tegemoet, met een grote schaar mannen en vrouwen, met grote vreugde en met genegen hoofd en met vrolijk gelaat. Zij groetten ons en noemden ons bij onze naam en eerden God die mij verlost had en zeiden: "Ere zij U, koning der eeuwige eer, want Gij wilt niet de dood van de zondaar, doch dat hij leve en zich betere. En naar Uw barmhartigheid hebt Gij deze ziel verlost van de helse pijn en verordineerd tot het eeuwige gezelschap der heiligen, immer en eeuwig."

Hier merk op, dat toen wij verder waren gegaan, ons een andere muur verscheen, zoals ge zult horen:

En toen wij aldus liepen, kwamen wij nog bij een andere muur, net zo hoog als

nach do giengen mir ein wenig fürbaß dz gedau-
cht vns kein arbeit sein do begegneten vns vil selē
mit grosser schar mañ vnd frawen mit grossen
freüden vñ mit genaygtem haub t mit frölichem
antlitz vñ grůßten vns vnd nañten vns bey vn-
sern namen vnd ereten got der mich erlößet hette
vnd sprachend Ere sey dir künig der ewigen eren
wann du nicht wild den tod des sünders sunder
das er lebe vnd sich bekere vnd nach deiner barm
hertzigkeit hastu dise sele erlößt von der höllischen
pein vnd geordnet zů der ewigen gesellchafft der
heiligen ymmer vnd ewigklichen.
¶ Hie merck da wir fürbaß waren gegangen da
erschine vns ein andere maure als du hörē wirst.

¶ Vnnd do wir nun also giengen da kamen wir
noch zů einer andern maur gleich als hoch als die

de eerste, van het allerzuiverste goud, zodat de zielen meer verheugden in de schijn van het goud, dan in alle eer die zij eerder gezien hadden. En toen zij aldus hier verder naar binnen gingen, zagen zij vele zetels en stoelen van goud en edelgesteente vervaardigd. Die waren door menigerlei handen met zijden werk overtrokken. Daarop zaten mannen en vrouwen, gekleed in zijden kleren en met allerlei sieraden die ik voordien niet gezien had. Want van elk scheen de aanblik als de lichte zonneschijn in de middag. Hun haar was net als het licht en goud op hun hoofden. Gouden kronen met edelgesteente versierd en er waren pluimen op vastgezet, en daaraan boeken met gouden letters geschreven. En zij zongen halleluja voor de Heer. Er was grote vreugde met een nieuw gezang van een dusdanig zoete toon, dat de zielen die de stemmen hoorden, alle andere dingen vergaten die zij voordien gezien en gehoord hadden. En ik stond op de plek die mij beviel, had veel genoegen en sprak tot de engel: "Wie zijn dezen?" Daarop sprak de engel: "Dezen zijn degenen die om de wet Gods hun dode lichaam gegeven hebben. Hun kleren zijn in het bloed van het lam gewassen. Dit zijn degenen die hun lichaam afgelegd en de dienst Gods volbracht hebben, het martelaarschap geleden hebben om Gods wil, zichzelf van lege en kwade begeerte hebben weggehouden, en in louterheid en in mildheid en ook in gerechtigheid hun leven geleid en verteerd hebben. Zij verdienen de kroon der eeuwige vreugde en zaligheid." Daarop sprak de engel echter tot mij: "Dat zijn ook

erſt võ dẽ aller klareſtẽ gold alſo dz ſich die ſelẽ mer
freüetẽ in dẽ ſcheī des goldes dañ in allẽ eren die ſi
vor geſehen hetẽ Vñ da ſi alſo fürſich hiein giengẽ
da ſahẽt ſy vil ſeſſel vñ geſtuel võ gold vñ edlẽ ge-
ſteī gebauen die warẽ mit manigerley hãd ſeyden
werck überzogẽ darauff ſaſſent mañ vñ frawẽ be
kleidet mit ſeidī kleidn vñ mit allerlei zierũg die ich
vor mit geſehẽ het wañ eins yegklichẽ antlitz ſchī
alz die liecht ſuñ ſcheīt zů mitẽ tag ir har wz gleich
dẽ liecht en gold auff irẽ heübtern guldī krõen mit
edlẽ geſteī geziert vñ warẽt pulmẽt geſatzt vñ dar
anf büecher mit guldẽ bůchſtaben geſchribẽ vnd
ſungent dẽ herrẽ alleluia .da wz groß freüd mit eī
nẽ neüen geſang mit ſo ſüeſſem gedõn weliche ſele
die ſtim̃ hort die vergaß aller añder dīg die ſi vor
geſehẽ vñ gehört het .vñ ich ſtůnd ã d ſtat die mir
geuiele vñ het groſſen luſt vñ ſprach zů dem engel
wer ſind diſe Do ſprach d engel diſe ſeīd die vm̃ dz
geſetz gots irẽ leichnã geben habẽt vñ ire kleid ī dẽ
blůt des lemblīs geweſchen habẽ diß ſeīd die die ir
ẽ leib abzogẽ vñ dẽ dienſt gotes volpracht habẽt
vñ die marter gelitẽ vm̃ gotz willẽ vñ ſich ſeīb võ
laerer vnnd böſer begerung habent gezogẽ vnnd
in lauterkeit vnnd in miltigkeit auch in gerechtig
keyt ir leben gefüert vnnd verzeret habent ſy ver-
dienet die kronn der ewigen freüdẽ vnnd ſeligkeit
Do ſprache der engel aber zů mir das ſeind auch

d j.

degenen die de vrienden Gods genoemd zijn.

Dit is een andere vreugde van de eer der monniken en ook van de kloostervrouwen:

En toen de ziel van Tondalus passend rondkeek, zag zij burchten en tenten, van purper, zilver en goud, en ook met zijde prachtig versierd en vervaardigd. Daarna hoorde Tondalus' ziel orgels, harpen en allerlei snaarspel met de allerzoetste toon zingen. Daarop sprak ik tot de engel: "Die burcht en tenten, wat voor zielen zijn daar?" De engel zei: "Dat zijn monniken en kloostervrouwen die zich goddelijk en geestelijk betonen in berouw; die hun gehoorzaamheid jegens hun oversten opgewekt en met innigheid betonen; zich meer verheugen dat zij onderdaan zijn, dan dat zij boven andere mensen schijnen, en zichzelf willen verloochenen en vervreemd willen

die die da genannt seind die freün gotes.

¶ Dises ist ein andere freüd von den eren der mü nich vnnd auch der klosterfrawen.

¶ Vnd als die sel Tondali züchtigklich vmb sahe do sahe sy burg vnd gezelt von purper silber vnd gold auch võ seyden wunigklichẽ gezieret vnd ge macht. Darnach hort Tondalus sel orglẽ harpf fen vnnd allerlei seitenspil mit dem aller süessesten don singen. Do sprach ich zů dem engel die purg vnd gezeldt was selen waren da der engel sprach das seind münich vnd klosterfrawen die sich gőt lich vnnd geistlich halten in reü vnd die ir gehor sam gegen iren obersten frőlich vnd mit innigkeit halten vnd sich mer freüwen das sy vnnderthan seind dañ das sy über ander menschen erscheinen vnd ir eygen willen verlassen vñ frembdem wől-

zijn en doen, opdat zij met waarheid mogen zeggen: 'Gij hebt de mensheid gesteld boven onze hoofden. Wij zijn gegaan door water en door vuur. En Gij hebt ons de verkwikking binnengevoerd.' Want wanneer zij bij leven zijn, smaken zij hemelse dingen en bedwingen hun tongen niet alleen voor kwade woorden, doch - om de liefde voor het zwijgen - zien zij van goede af. Zij mogen zeer wel tot God zeggen: 'Mogen wij stomme woorden zijn en ons gedeemoedigd hebben. Wij hebben over het slechte en goede gezwegen en met het horen der oren zijn wij U gehoorzaam geweest.' Dezen hebben de kroon, en de tenten waarin zij zonder ophouden hun Verlosser en gever van alle goedheden lof zingen." En mijn ziel sprak: "Is het u behaaglijk, dan wil ik nader tot u komen, en wanneer degenen die daarbinnen zijn, het met genoegen zien." Daarop sprak de engel: "Dat je moge zien en horen, doch je zult niet tot hen naar binnen gaan, want zij oefenen zich in de tegenwoordigheid der Heilige Drievuldigheid. En ook vergeet degene die tot hen naar binnen gaat, alle vergankelijke dingen en wordt niet afgevoerd van het gezelschap der heiligen, tenzij het een maagd is die het verdient om naar de koren der heilige engelen te worden gevoerd." Daarop gingen wij verder, keken naar binnen en zagen vele zielen van mannen en vrouwen, die op de engelen leken. Hun aanblik, heerlijke geur en stemmen gingen met zoetigheid en

len ſein vnd thō auf dz ſy mit warheit mügē ſagē
du haſt die menſchheit geſetzet über vnſer haubte
wir ſeyen gangen durch waſſer vnd durch feür.
vnnd du haſt vns gefüert in die erkückung dann
wañ ſy bey dem leben ſeind ſo ſchmecken ſy himli-
ſche ding vnd bezwingen ire zungen nicht allein
vō böſen worten ſunder vmb die lieb des ſchwei
gē abziehens vō gůt die zů got wol ſprechen mü-
gen wir ſeyen ſtum̄en worden vnd haben vns ge
demüeti get wir haben von böſem vnd gůtem ge
ſchwigen vnd mit gehörde der orn ſeyen wir dir
gehorſam geweſen die ſelben habent die kron vnd
gezeldt in dem ſy on vnderlaß irem erlöſer vnnd
geber aller gůten lob ſingen vnd mein ſele ſprach
Jſt es dir beheglichen ſo will ich nahender zů dir
geen vnd die die darin̄en ſeind ſehen es geuelt mir
ſprach der engel das du ſy ſeheſt vnnd höreſt aber
du ſolt zů in hinein nicht geen wann ſy üeben ſich
in der gegenwyrtikeit der heiligen drifaltikeit vñ
auch wer zů inen eineſt hinein geet der vergißt al
ler zergengcklichen ding vnd wirt mit abgefüeret
von der geſelſchafft der heiligen es wer dañ ein
iunckfraw die da verdienen das ſy gefüert werdē
zů den kören der heiligen engel Do giengē wir für
baß vñ ſahē hiein vñ ſahē vil ſelen vō mañen vñ
frawē die ſich gleichtē den englē deren ſchein luſt-
licher geſchmack vnd ſtimmen mit ſüeſſigkeit vñ

d ij.

met vrolijkheid over tot allerlei snaarspelen en zoet gezang, die zij eerder gezien hadden op andere plekken. Al het snaarspel dat aldaar was, was op zich zoet, doch de stemmen der zielen waren veel zoeter, want in de verheffing der stemmen was er geen arbeid. Men zag geen lippen bewegen. Men hoefde ook geen hand te leggen aan het snaarspel of het gezang, doch naar ieders wil weerklonken de tonen. De bovenkant van hun hoofd leek zeer fraai. Daar hingen kettingen van het allerfraaiste goud. Ze waren met zilver bewerkt in menigerlei schoonheid. Daaraan hingen zij bollen, belletjes, lelies; alles van louter goud. En daartussen zongen en vlogen in vrijheid en ledigheid vele scharen der engelen met gouden vleugels, en onder de gouden kettingen en symbolen gaven zij de allerzoetste, liefhebbendste tonen.

Over degenen die kerken bouwen, beschermen en raad en daad daartoe geven:

mit frölicheit übergiengē allerlei seytē spil vñ süess
gedō die si vor gesehē hetē i andn stetē alle seitēspil
die da warē gabē vō i selber süessen dō aber die sti
mē d selē warē vil süesser wañ i d erhebūg d stimē
wz keī arbeit mā sach keim lestzē sich bewegē man
dorffte auch keī hād stellē zů dem seitēspil od dē ge
sang sunď nach eies yegklichē willē so erklāg dz ge
dön Dz oberst irs haubts schī gar schō do hiengē
kettē vō dē aller schönstē gold die warē mit silber
verwirckt ī manigerlei hübscheit darā hiengē zi-
bolē schellē liliē all vō lautterē gold vñ da zwischē
vil schar d englē singē vñ flugē ī freiheit vñ ledig-
keit mit guldī flüglē vñ vnď dē guldī ketē vñ zim-
bolē gabē si den aller süessestē lieblichesten done.

¶ Von den die da kirchen bawent beschirment
rat vnnd that darzů gebent.

Om deze pracht en aanblik wilde de ziel blijven staan. Daarop sprak de engel tot mij: "Kijk." Toen zag ik een grote, brede boom die met bladeren en bloemen buitengewoon mooi en groen was. Er stonden allerlei bloemen op. Op de takken waren vele vogels van allerlei kleuren en stemmen, die zoetjes zongen en opsprongen. Op de takken waren vele lelies, rozen en allerlei edele kruiden die zoet en welriekend geurden en een edele rook gaven. Onder deze boom waren vele cellen van goud en ivoor. Daarin waren vele mensen, zowel mannen als vrouwen, die aldaar zonder ophouden de machtige God loofden en verheerlijkten om alle weldaden en gaven. Eenieder had een gouden kroon op zijn hoofd, zeer fraai versierd. Eenieder hield een scepter in zijn hand. Zij waren in een gelijkvormig gewaad gekleed en getooid als monniken. Daarop keerde de ziel zich naar de engel en sprak: "Wat voor een boom is dat, en wat voor zielen zijn het, die onder de boom wonen. Wat hebben die mensen begaan of gedaan, toen zij nog levend waren?" Daarop sprak de engel: "Deze boom is een symbool voor de Kerk, en de vrouwen en mannen die daaronder zijn, hebben de heilige Kerk gebouwd en beschermd, hebben hun vlijt eraan gewijd, en voor de weldaden die zij de heilige Kerk betoond hebben, zijn zij in hun broederschap gekomen en vanwege de

27

¶ Vmb disen wolust vñ gesicht wolte die sel stan beleibē Do sprach der engel zů mir Sihe do sahe ich gar ein grossen praitē baume der wz über die massen schöne vñ grüen vō pletern vñ plůmē vñ allerlei plůmē stůndent darauff vnd auff den ösť-en warent vil vogel vō allerlei farben vñ stimen die da süessigklich singē vñ entspzungen vnd den östē gar vil lilien rosen vñ allerley edler kreüter die süessen vñ wolriechendē geschmack die edlē rauch gabent Vnd dem selbē baum warent vil zellē von gold vñ helffenbein dariñe warent vil menschen von mañen vñ frawen die do on vndlaß lobten vñ benedeyeten den gewaltigē got vmb alle wol tat vñ gabē vñ yegkliches het eī guldine kron auff seinē haubt gar wunigklich gezieret vñ hielt yeg-kliches eī zeptrr in seiner hād vñ waren gleich in einem kleid bekleidet vnd angezogen als münich Do keret sich die sele zů dem engel vnd sprach wz baumes ist das vnd was selē seind die vnder dem baum wonen was haben die menschen begangē oder gethan da sy bei irē leben warent Do sprach der engel diser baum ist ein figur der kirchen vnd die frawen vñ mañ die darvnder seind die habē gebawet vnd beschirmet die heiligen kirchen vnd habent iren fleiß daran gelegt vñ für die woltate die sy der heiligen kirchen gethan habent so seind sy kummen in ir brůderschafft. vnd von der ver-

d iij

vermaning hebben zij het wereldlijke leven achter zich gelaten en zich onttrokken aan vleselijke wellust en begeerte die strijden tegen de ziel. Zij hebben in deze wereld geestelijk met innigheid, mildheid en gerechtigheid geleefd.

Toen zij nu verder kwamen, zagen zij een muur die hoger en fraaier scheen dan zij voordien ooit gezien hadden, en die als met edelgesteenten gebouwd en van menigerlei kleuren was en in het midden ondersteund, zodat men het goud zag in plaats van kalk, want zijn gesteente waren kristallen, chrysolieten, jaspis, hyacint, smaragden, saffieren, anichinus, theopsion-sardus, amethisten en granaten. Door deze stenen scheen hij zeer fraai. En wie ze aanzag, was opgetogen en aangetrokken in liefde om ze te zien. Daarom klommen zij op de muur die zonder twijfel nog geen oog gezien of gehoord heeft, en ook kan in geen enkel menselijk

manung haben sy gelassen weltlich leben vñ sich gezogē von fleischlicher wolust vñ begerung die da streitē wid die sele vñ habent i diser welt geist lich mit ynigkeit miltikeit vñ gerechtikeit gelebt.

¶ Als sy nun fürbas kament da sahent si ein maur die höher vnd schöner schain deñ sy vor ye gesehē heten vnnd was gleich mit edlem gestein durch bawet von manigerley farben vnd was mitten vndersetzet also das man sahe das gold vir kalck dañ ir gestien was. cristallen. crisoliten. iaspis. iacictus schmaragtē. saphirē. amichinus. theopsio sardus amatisten vnd granat von disen gestemē schin es gar hübsch vnd wer sy ansahe der ward gereitzt vnd gezogen in liebe die zů sehen darumb stigent sy auff die maur die on zweifel kei aug mit gesehen mag oder gehören vñ auch in keins men

hart komen wat God bereid heeft voor zijn allerliefste vrienden. Want zij zagen de negen koren der engelen en de ordening der heiligen; met name de engelen, aartsengelen, vorstendommen, machten en heerschappijen, de tronen, cherubijnen en serafijnen, en hoorden onuitsprekelijke woorden die geen mens kan uitleggen, en voor wie het niet past ze uit te spreken.

Daarop sprak de engel tot de ziel: "Hoor, dochter, neig je oren en vergeet je volk en de boete van je vader, want de koning verlangt jouw tucht en schoonheid. Neem waar, welk een plezier, vreugde en heerlijkheid daar te zien is onder de koren der engelen, en het vrolijke getal der profeten en patriarchen te zoeken is, en de grote horde van schone martelaren te aanschouwen is, en het nieuwe gezang van de maagden te horen is, en de koren der apostelen te zien is, en het grote gezelschap der biechtenden, en te onderkennen is wat alle vreugde overtreft, namelijk een brood

ſchen hertzen mit kum̃en mag was got bereit hat
ſeinē allerliebſtē freünden wañ ſy ſahent die neün
kör der engel vñ die ordnung der heiligen mit na-
men die engel ertzengel. fürſtengel. gewaltigen vñ
herſchengel. die tron cherubin ſeraphin. vñ horte
vnauſſprechenliche wordt die kein menſch außle-
gen mag noch zympt auß zů ſprechen.

Do ſprach d engel zů d ſel hör tochter neig deīe orē
vñ vergiß deīs volks vñ d hůß deīs vaters wañ
d künig begert deīer zucht vñ ſchön Nim̃ war wz
luſt freüd vñ herlicheit iſt da zů ſehē vnd dē körē d
englē vñ zeſůchen die luſtlich zal d prophetē vñ pa
triarchē vñ zeſchauē dz groß hör d ſchönē martrer
vñ zů hörē dz neü geſang d iückfrauē zů ſehē dē kor
d apoſtel die groß geſellſchafft d beichtiger vñ dz
alle freüd übertrifft zů erkeñen den d da iſt ein brot

d iiij.

der heilige engelen en een leven voor alle schepselen, namelijk de milde en barmhartige Jezus Christus, onze Heer." Want op de plek waar de engel en de ziel stonden, zagen zij niet alleen diegenen die zij voorheen gezien hadden, doch ook de vorengenoemde paar[6]. En dat verwondert ons het allermeeste, dat zij onder een zonneschijn het ganse aardrijk der wereld zagen. Want geen ding is verborgen voor het gezicht der schepselen, namelijk voor de schepselen aan wie het voordien veroorloofd is om de Schepper van alle werelden te zien. Aldus stonden zij aldaar en keerden zich niet naar een andere kant. Zij zagen echter op die plek, die aldaar voor en achter om hen heen was, ook niet alleen hetgeen hun qua gezicht gegeven was, doch ook gebruikelijke wijsheid en begrip, zodat het niet nodig was dat zij iets vroegen, want zij onderkenden en wisten duidelijk wat zij wilden.

Over St.-Rudanus[7], mijn patroon in het land te Ierland:

[6] Onduidelijk.

[7] Verderop "Rudo" en "Rudan" genoemd. Declinaties spelen hier geen rol.

d heiligen engel vn̄ eī leben aller creaturen d da ist
milt vnd barmhertzig Jhesus cristus vnser herr
wan̄ an d stat da der engel vn̄ die sel stůndē da sa
hēt si mit alleī die er die si vor gesehē hetē sund auch
die vorgenāt pei vn̄ dz verwūdert vns allermeist
dz si vnd einē sun̄en scheī sahēt dz gātz ertrich d wel
te. dan̄ keī ding ist verporgē d gesicht der creaturē
welch creaturē vor erlaubt ist zů sehen dē schópfer
aller welte Also stůndēt si da vn̄ kertē sich mit an eī
and ende doch sahēt si an die selbig stat die da vor
in vn̄ hind i vm̄standē wz auch mit aleī dz gesicht
sunder auch gewonlich weißheit vn̄ verstentnuß
inē geben wz also dz es nicht not wz sy ettwas zů
fragē dan̄ si erkātē vn̄ wißtē klerlich wz si woltē

¶ Von sandt Rudano meinem patronen in dem
lannd zů Hibernia.

Toen wij aldus stonden, was St.-Rudo aanwezig, een biechteling met grote vreugde. Hij groette ons en omarmde de ziel Tondalus, de vorengenoemde ridder, en uit ware innigheid en vreugde sprak hij tot haar: "God beware uw ingang en thans en immer en eeuwig." En hij sprak: "Ik ben het, Rudan, jouw patroon, bij wie je verlangen naar recht moet zijn." En toen hij dit gezegd had, stond St.-Rudan op en zei niets meer.

Hier zag ik vier bisschoppen die ik goed kende:

En toen ik om mij heen keek, zag ik de apostel Partricius[8] met een grote schaar der bisschoppen. En daaronder zag ik vier bisschoppen die ik goed kende. De aartsbisschop Celestinus Malachius, die na deze in het aartsbisdom van Rome kwam, in de tijd van Innocentius. En alles wat deze bisschop gehad heeft, dat gaf hij aan de

[8] Onduidelijk. Er is geen apostel van die naam. Mogelijk is bedoeld 'Patricius', oftewel Saint Patrick, eind 4e eeuw - 461 n.Chr., de belangrijkste Ierse heilige.

29

¶ Do wir also stůnden da wz gegenwirtig sant Rudo eī beichtiger mit grossen freüden vñ grůßt vns vnd vmbfieng die sel Tondali des vorgenāten ritters vnd von rechter innigkeit vnd freüdē sprach er zů ir Got bewar deinen eingang vnnd nun vnd ymmer vnd ewigklich vnd sprach. Ich bin es Rudan dein potron bey dem dein begerūg von recht sein solt vñ da er diß gesprach do stůnd sant Rudan vnd sprach nichs mer.

¶ Hie sahe ich vier bischof die ich wol erkannte.

¶ Vñ als ich vm̄ mich sahe do sahe ich dē apostel Partriciū mit eier grossen schar ð bischof vñ dar vnd sahe ich vier bischof die ich wol kañte dē ertzbischof Celestinū Malachiū ð n ach dē selbē in dz ertzbistūb kam vō Rom bei Iñocēcius zeiten vnd alles dz ð selbig bischof gehabē mocht dz gab er dē

kloosters en arme mensen. Deze bouwde vier kloosters en kerken met monniken, kanunniken en maagden, voor wie hij al hun nooddruft bestelde, en zelf behield hij in het geheel niets. De ziel zag ook Christianus, een bisschop te León en een broeder van de eerder genoemde Malachius. Hij voerde een hard leven en was een liefhebber van de vrijwillige armoede. En een bisschop Nemian, die wegens grote wijsheid en kuisheid anderen heeft overvleugeld. Bij de vorengenoemde heren was er een zetel. Die was wonderschoon versierd. Daar zat niemand op. Toen sprak mijn ziel: "Wiens zetel is dit, of waarom staat hij leeg?" Daarop antwoordde Malachius, de bisschop, en sprak: "Deze zetel is van een van onze broeders die nog niet dood is. Zodra hij gestorven is, zal hij op deze stoel zitten." Toen nu de ziel een grote liefde en vreugde in al deze dingen ondervonden had, kwam de engel des Heren en sprak zeer goedmoedig en vriendelijk, en zei tot mij: "Heb je thans deze vreugde goed gezien?" Daarop sprak ik: "Ja, heer, ik heb ze alle goed gezien en smeek u, laat mij eeuwig hier blijven." Vervolgens sprak de engel: "Je moet wederom tot je lichaam komen, en al hetgeen je gezien hebt en gehoord over pijnen en over vreugden moet je thans openbaren aan de christenmensen, tot vromen." En toen ik vernam dat ik wederom tot mijn lichaam moest komen, schrok ik en sprak met wenende ogen tot

clöſterē vnd armen menſchen diſer banet vier clö
ſter vnd mynſter von münichen canomicken vnd
iunckfrawen den er alle ir notturfft beſtalte vnd
behielt im ſelbet gantz michs Die ſel ſahe auch Cri
ſtianū ein biſchof zů leon vnd ein průder des vor
genanten Malachie der was eins hertten lebenz
vnd ein liebhaber der willigen armůt Vn̄ ein bi-
ſchof Neemiā der von großer weißheit vn̄ keuſch
heit ander übertreten hat, bey den vorgenannten
herren was ein ſeſſel der was wunigklich geziert
darauff ſaſſ niemandt Do ſprach mein ſele wes
iſt diſer ſeſſel oder warumb ſtat er ledig Do ant-
wurt Malachias der biſchof vn̄ ſprach. diſer ſeſ-
ſel iſt vnſer prüeder einer der noch mit tod iſt dann
wan̄ er geſtirbt ſo wirdet er ſitzen auff diſem ſtůl
Do nun die ſele große lieb vnd freüde in allē diſen
dingen gehabt hete Do kam der engel des herren
vnd redet gar güetlich vnd freüntlichē vn̄ ſprach
zů mir Haſtu nū diſe freüd wol geſehē Do ſprach
ich ia herr ich hab ſy all wol geſehen vnd bit dich
laß mich ewigklich hie beleiben Do ſprach der en
gel. du ſolt widerumb zů deinē cörpel kumen vnd
alles das du geſehen haſt vnd gehört von peinen
vnd von freüden das ſolt du nun offenbaren den
criſten menſchen zů frum̄en. Vnd da ich vernam
das ich widerūb zů meinem cörpel kum̄en ſolt. da
erſchrack ich vnd ſprach mit weinenden augen zů

de engel: "Ach, lieve heer, waarom moet ik thans deze wonderschone vreugde mijden en wederom tot het lichaam komen?" Daarop sprak de engel: "In deze vreugde komt niemand anders, dan het lichaam en gemoed van de maagden die zich voor slechte, lijfelijke begeerte behoed hebben, en liever de aanvechting van het lichaam wilden lijden dan dat zij bevlekt werden met zonden. En omdat jij niet maagdelijke deugden gehad hebt en nimmer aan de Schrift wilde geloven, mag je niet hier blijven.

"Thans, lieve ziel", sprak de engel, "ga wederom naar je dode lichaam, hoed je voortaan voor zonden en oefen je in deugden. Zo zal mijn hulp en mijn raad je nimmer verlaten, want ik zal immer getrouw bij je blijven." En toen de engel dit tot mij sprak, keerde ik mij om, en toen ik mij

30

dem engel Ach lieber herre warumb sol ich nun di
se wunnigkliche freüde vermeiden vnd wider zů
dē cörpel kumen Do sprach der engel in dise freüde
kumet niemand dañ iunckfrawen leibes vnd ge-
müetes die sich vor böser leiblicher begerung be-
hüet habent vnd wollten lieber des leibs ansech-
tung leiden dañ daz sy befleckt wurden mit sündn
vñ darumb daz du nicht iunckfreülich ttugen an
dir gehebt hast vnd woltest nie der geschrifft ge-
lau ben darumb magst du nicht hie beleiben.

¶ Nun liebe sel sprach der engel fare wider zů dei-
nem leichnam vnnd hüete dich fürbaß vor sündē
vñ yebe dich in tugenden. so sol dir mein hilff vñ
mein rat nymer abgesteen wañ ich will allzeit ge
treülich bei dir bleiben Vñ da dises d engel zů mir
sprach da keret ich mich vm̄ vñ da ich mich bewe

bewoog, ervoer ik, dat ik in een oogwenk beladen was met de zware last van mijn dode lichaam. Ik deed mijn zieke ogen open en zag de priesters die om mij heen zaten, waar zij drie dagen hadden gezeten. Toen was mij Gods lichaam[9] gegeven en dat ontving ik met grote dankbaarheid. En ik gaf aan arme mensen wat ik had en tekende mijn kleren met het heilige kruis, en openbaarde al wat ik gezien en gehoord had en maande alle mensen dat zij een goed leven voerden en dat zij gaarne het woord Gods hoorden dat ik voor immer versmaad had te horen. Dat begon ik thans te verkondigen en te zeggen, en ik vermaande ook de mensen en predikte het woord Gods dat mij voordien onbekend was, met grote innigheid, wijsheid en met eenvoudigheid aan alle mensen tot nut en vroomheid. En ik hoedde mij voor zonden en oefende mij in deugden, want dat ik zeer verbrand was, lag mij voortdurend in mijn hart. Daarom moeten wij ons voortdurend voor zonden hoeden. En wanneer wij zonde en slechte dingen gedaan hebben, moeten wij ze hier op het aardrijk boeten, want de spreuk luidt: 'Het is veel beter te dingen buiten de stok, dan er binnen'. De christelijke mens die de aanblik niet gelooft, doet onrecht, en wanneer hij het dan gaarne gelooft, zal het voor hem te laat zijn, heeft hij te lang gebeid en

[9] Lees: de hostie, de Heilige Communie, ofwel het lichaam van Christus.

get da empfand ich das ich beladen was mit der
schweren burd meins leichnams in einem augen
plick vnd thet krencklichen meine augen auff vnd
sach die priester die vmb mich sassent vñ warent
drey tag gesessen do ward mir gotes fronleichnã
gegeben vñ den empfienge ich mit grosser danck
berkeit vnd ich gab armen menschen was ich het
vnd zeichnet meine kleider mit dem heiligen creütz
vnd offenbaret alles das ich gesehen vnd gehöret
het vnd manet alle menschen das sy ein gůtes lebē
füerten vnd das sy geren horten das gotes wort
das ich vor allzeyt verschmecht het zů hören das
begunnd ich yetz nun verkünden vnd zů sagen vñ
vermanet auch die menschen vnnd prediget das
gots wort das mir vor vnwissent was mit gros
ser innigkeit weißheit vnd mit einfeltigkeyt allen
menschen zů nutz vnd frummen vnd hüetet mich
vor sünden vnnd üebte mich in tugenden wann
wañ ich ser gepreñt wz das lag mir stetigklichen
in meinem hertzen Darumb sollen wir vns stetig
klichen vor sünden hüeten vnnd so wir sünd vnd
übels gethan haben die sollen wir hie auff dem er
trich büessen wañ es spricht der spruch Es ist vil
besser tedingen ausserhalb des stocks dañ darinē
Wellicher cristenlicher mensch das gesicht nit ge
laubt der thůt vnrecht vñ wañ er es dañ gerē ge
laubet so wirt es ĩ zů spat vñ hat zů lãg gebeyt vñ

spreekt dan tot God: "O, Heer, hemelse Vader, wij arme mensen willen U immer gaarne danken dat Gij ons deze pijn tot vroomheid geopenbaard hebt, want wij geloven sterk, dat alle zonden hetzij hier of daar gepijnigd en bestraft worden. En Gij, Heer, hebt het verborgen voor de wijzen en edelen, en ook voor de rijken dezer valse wereld die het niet geloven. Derhalve zijt Gij gebenedijd en geloofd, immer en eeuwig zonder einde. Amen."

Hier eindigt Tondalus. Gedrukt te Augsburg door Lucas Zeissenmaier in het 1494e jaar.

ſpricht dann zů got O herr himeliſcher vater wir armen menſchen wöllen dir alle zeit gern dancken das du vns diſe pein zů fruſſien geoffenbart haſt wann wir gelauben veſtigklich das all ſünd eint weders hie oder dört gepeiniget vnnd geſtraffet werdent vnd du herr haſt es verborgen den wei ſen vnd edlen auch den reichen diſer falſchen wel- te die das nit gelaubent des biſtu gebenedeyet vū gelobt ymmer vnd ewigklichen on ennde Amen.

¶ Hie enndet ſich. Tondalus. Gedruckt zů Aug- ſpurg von. Lucas zeiſſenmair Anno. M. cccc. vnd. im lxxxxiiij. jar.